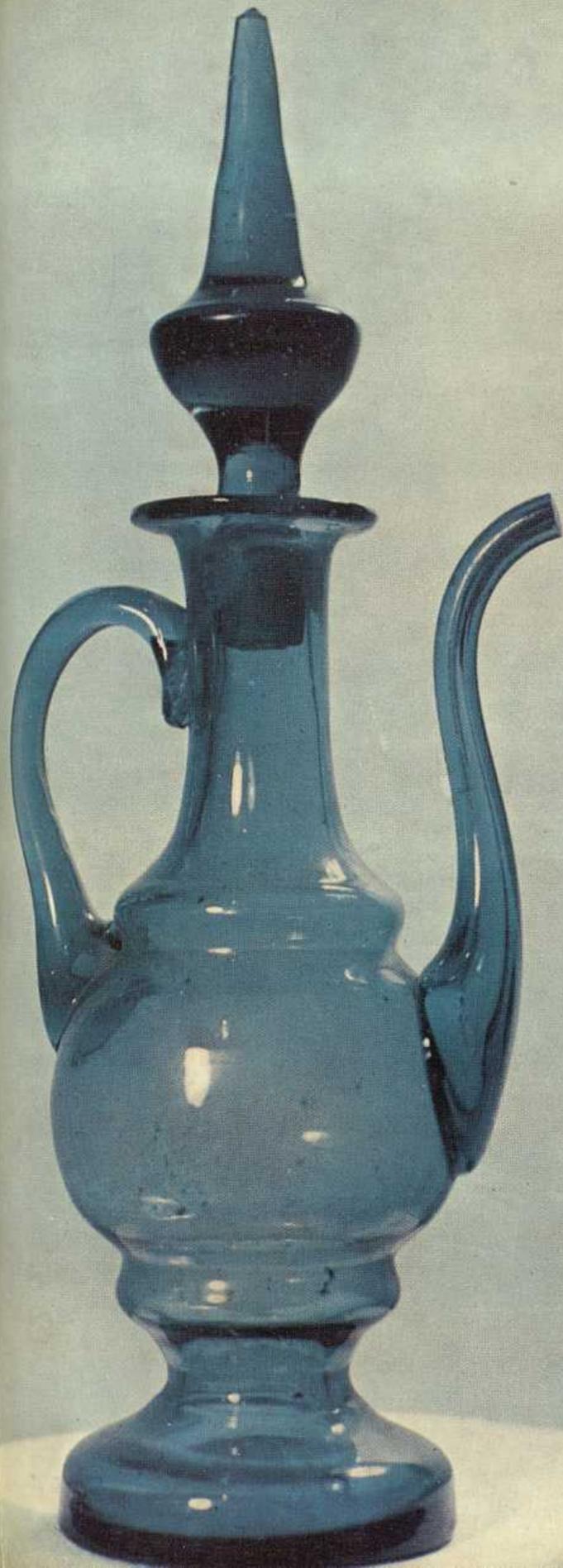

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

2

XV

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1967

OBSAH

STUDIE

Marián Temeš, Dve zaniknuté sklárne na území niekdajšieho uhrovskeho panstva 157

MATERIALY — ARCHÍV

Viera Nosáľová, Ľudový odev v Gemeri 215

Vendelín Jankovič, Materiály k dejinám ľudovej architektúry na území býv. Nitrianskej župy z r. 1778—1779 254

Viera Urbančová, Z rukopisnej pozostalosti Jána Čaploviča (Ethnographia Valachorum) 271

Adam Pranda, Statút o výrobe mlynských kameňov v Novej Bani z r. 1813 . 302

ROZHLADY

Adam Pranda, Sympóziu o priemyselných oblastiach v Opave 309

Ema Kaľounová, Prvé vinohradnícke múzeum na Slovensku 311

Drobné zprávy 313

RECENZIE A REFERÁTY

Bratislava 2 (1966) (A. Pranda) 314

Sborník Strážnice 1946—1965 (A. Pranda) 315

Kultura a tradície (J. Podolák) 317

R. A. Pelham, Fulling Mills (J. Pátková) 319

J. Falkenberg, Kin and Totem (R. Raczýúski) 320

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Мариан Темеш, Два ликвидированные стекольные завода, на территории бывшей угровецкой барщины — — — — — 157

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

Вера Носальова, Национальный костюм в Гемери — — — — — 215

Венделин Янкович, Материалы по истории народной архитектуры, на территории бывшего нитрянского комитета в 1778—1779 гг. — — — — — 254

Вера Урбанцова, Из рукописного наследства Яна Чапловича — — — — — 271

Адам Пранда, Устав о производстве мельничных жерновов в Новой Бани в 1813 г. 302

ОБЗОРЫ

Адам Пранда, Симпозиум о промышленных областях в Опаве — — — — — 309

Эма Кагоунова, Первый виноградский музей в Словакии — — — — — 311

МЕЛКИЕ ЗАМЕТКИ

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

STUDIEN

Marián Temeš, Zwei eingegangenen Blashütten auf dem Gebiete der ehemaligen Herrschaft von Uhrovec 157

MATERIALIEN — ARCHIV

Viera Nosáľová, Volksbekleidung in Gemer 215

Na 1. strane obálky: Karafa, vyrobená v sklárni Karolintál, Konice 19. stor. Foto I. Kleinová 1967

LUDOVÝ ODEV V GEMERI*

DIE VOLKSKLEIDUNG IN GEMER

Úvod

Bývalá Gemersko-malohontská župa zahrnuje dnes zhruba dva okresy: Rimavskosobotský a Rožňavský. Hranice bývalej Gemersko-malohontskej župy a týchto dvoch okresov sa približne kryjú, s výnimkou Horehronia, t. j. niekoľko obcí od Bacúcha po Švermovo (býv. Telgárt), ktoré v minulosti tiež patrili administratívne ku Gemeru, avšak dnes patria do Banskobystrického okresu. Ľudová kultúra a teda i ľudový odev v Gemeri boli ovplyvnené celkovým hospodársko-sociálnym vývojom tohto územia. Bane, rozvinuté železiarstvo (popri pastierstve a poľnohospodárstve) podnikteli už v minulosti rozvoj remesiel, sústredených v početných mestách, v Rožňave a Jelšave, no i v mestečkách — Ratkovej, Revúcej, Dobšinej a Štítniku — a napokon i v dedinách.¹ Čulý a stály styk dediny s mestom spôsobil, že tradičný ľudový odev postupne priberal prvky mestského dobového odevu, a to v niektorých oblastiach Gemera (najmä západného) už v prvej polovici 19. stor. Napriek intenzívnej zberateľskej práci národovcov-buditeľov v 19. stor. záujem o materiálnu kultúru tejto oblasti bol malý.² Takisto neskorších etnografických prác, zaobera-

júcich sa priamo ľudovým odevom tejto oblasti, bolo a je doteraz veľmi málo; preto pre konkrétne poznanie tradičného ľudového odevu v minulosti, teda v čase, keď bol plne rozvinutý, zostalo iba niekoľko údajov.

Pre poznanie starších foriem ľudového odevu na území Gemera z konca 18. stor. a začiatku 19. stor. sú cenné state prác L. Bartholomaeidesa,³ ktoré boli podkladom i pre niektoré neskoršie práce J. Čaploviča.⁴ Podobným prameňom sú i práce S. Kollára.⁵ Veľkou prednosťou všetkých týchto prác je, že v širšom latinskom alebo nemeckom texte uvádzajú názvy niektorých odevných súčiastok v slovenčine, čím sa stávajú veľmi cenným dokumentom pre poznanie ľudového odevu.

L. Bartholomaeides pri opise ľudového odevu Slovákov na území panstiev Betliar, Štítnik a Muráň (teda východného Gemera) uvádza spomedzi mužských súčiastok košelu (*kossela*), gate (*gatya*), surovicu (*surovica*), gubu (*guba*) a kožuch (*kožuch*).⁶ V ďalšej práci o Štítniku uvádza názvy: *košela*, *gate*, *kolosne*, *kabanica*, *surovica*, *krpce*, *menték* a *doloman* a zo ženského odevu: *stan* (v zmysle živôtika).⁷

S. Kollár všeobecne uvádza z Malohontu

* Do tejto práce neboli zaradené nedelené textilie, ktoré spadajú čiastočne do témy ľudový odev, čiastočne do témy bytový textil. Bude sa nimi zaoberať osobitná práca.

¹ A. Špiesz, *Priemyselná výroba v Gemeri v 17.—18. storočí*, Vlastivedný časopis 14, 1965, 30—33.

² O zozbieranie folklórnej tvorby v Gemeri sa zaslúžili najmä P. Dobšinský, otec a bratia Reussovci, S. Ormis, A. H. Skultéty, J. Čipka, S. Daxner a J. Francisci. Výsledky ich práce sú uložené v početných publikáciách.

³ L. Bartholomaeides, *Incltyi superioris Hungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica*, Levoča 1806—1809, 454; *Memorabilia provinciae Csetnek, B. Bystrica 1799*, 59 n. (J. Markov, *Slovenský ľudový odev v minulosti*, Bratislava 1955, 50—51.)

⁴ J. Čaplovič, *Topographisch-statistisches Archiv des Königreich Ungern II*, Viedeň 1821, 179 n. (J. Markov, c. d., 58).

⁵ S. Kollár, *De situ terrae Kis-Honthanae*, Solennia Bibliothecae Kis-Honthanae XII, Pešť 1821, 86; XV. 1823, 55 n. (J. Markov, c. d., 58—59).

⁶ L. Bartholomaeides, *Incltyi superioris...* (J. Markov, c. d., 50).

⁷ L. Bartholomaeides, *Memorabilia...* (J. Markov, c. d., 50—51).

názvy mužských súčiastok: *syrka* (surovica), *bunda*, *kožuch*; zo ženských uvádza: *oplecko*, *kika*⁸ a konkrétne zo slovenskej obce Čerenčany uvádza názvy *kožuch*, *syrka*, *bunda* a zo ženského odevu *sukňa*, *kamža*, *párta* a *veňecz*.⁹

V druhej polovici 19. stor. nám o odevu Slovákov v Gemersko-malohontskej župe prináša niekoľko zpráv práca J. Hunfalvyho.¹⁰ Z jeho opisu odevu Slovákov sú zaují-

mavé najmä údaje, ktoré presne fixujú či už opisom alebo aspoň názvoslovím niektoré zaujímavé javy gemerského ľudového odevu z tohto obdobia, a to najmä ženskej vlnenej zástery a opis úpravy a pokrytia hlavy žien.

Ďalšie práce z oblasti Gemera od konca 19. stor. až po súčasnosť sa nezaoberajú priamo ľudovým odevom, a ak sa ho dotýkajú, tak iba okrajovo, popri inej problematike.¹¹

⁸ S. Kollár, *De situ...*, Solennia XII, 1821 (J. Markov, c. d., 58).

⁹ S. Kollár, *De situ...*, Solennia XV, 1823 (J. Markov, c. d., 58–59). O odevu obyvateľstva susedných obcí — Malých a Veľkých Teriakoviec — píše Kollár, že je obdobný ako v Čerenčanoch. Výskum r. 1963 vo Veľkých Teriakovciach ukázal, že tradičný ľudový odev u žien zanikol už koncom 19. stor. a z uvedených názvov súčiastok mužského odevu sa už koncom 19. stor. tiež nič nenosilo. (Informátor Ondrej Málinec, 1871, č. d. 16.)

¹⁰ J. Hunfalvy, *Gömör-és Kishont törvényesen egyesült vármegyének leírása*, Budapest 1867, 91 n. Z práce citujeme celý doslovný slovenský preklad opisu ľudového odevu Slovákov v Gemeri: „Slovák chodí s dlhými, dozadu sčesanými vlasmi, bradu si holí, najvyšš si nechá prstrihnuté malé fúzy a malé bokombriadky; hlavu si pokrýva širokým okrúhlym klobúkom s vyhnutým okrajom, ktorý má plytké dno a ktorý je taký veľký, že úplne prekrýva telo a chráni ho proti slnku a dažďu. Na horských gazdovstvách slúži i ako nádoba na vodu, keďže množstvo pramenitej vody, ktorá sa dá nabrat' do klobúka, uhasí smäd všetkým pri hrabaní sena alebo pri pasení stáda. V zime nosí i baranicu. Košela a gate, čižmy alebo krpce a kožený opasok, nad týmto často súkenná vesta s medenými gombíkmi je jeho zvyčajný letný odev. Košela je taká krátka, že je pod pazuchu dlhá iba na 2–3 palce, lebo pod ňou kryje telo na stopu široký opasok, ktorý sa zapína na viacero medených spôn. Opasok nahrádza vrecká. Krpce, ktoré si šikovne otočeným remeňom pripievňujú k lýtku, nosia vo všeobecnosti obyvatelia hôr, vôbec Slovák chodí zriedkavejšie bosý ako Maďar, ale častejšie s holým krkom, čierny bavlnený šál sa menej nosí. Zimné oblečenie: zo širicového súkna ušité biele nohavice uhorského strihu, kožúšok z baranej kože, dlhá biela širica alebo dlhý kožuch. Obyvatelia hôr pri prudkom stúpaní ťažký kabát nosiť nemôžu, preto je tu v móde po kolená siahajúca biela, zriedka hnedá kabanica zo širicového súkna, bez goliera, niekedy iba po driek siahajúca, ktorú nosia i v najtuhšej zime.

Ženy stále nosia z červny pletený biely čepiec, rady si ho šnurujú tesne k hlave, preto potom na mnohých miestach aj odstrihávajú mladuche dlhé vlasy. Kde sa majú objaviť slušne oblečené, uviažu si na čepiec veľkú bielu šatku; v Rybníku a na okolí Revúcej i vtedy len hrebeňovitý čierny alebo biely čepiec tvorí ozdobu hlavy; v niektorom kraji (Španie Pole) vtiahnu kont pomocou stužky do *kvošika*, inde zasa do tzv. *kiky*. Toto je husitská ozdoba hlavy, ktorá sa na spôsob vejára alebo rozprestretého pávieho chvosta dvíha na hlave, kostra pozostáva z drevenej obruče, ovinutej batistovou šatkou, a táto sa priviaže ku kontu okolo čela; móda tohto je už na ústupe, nosia to len staré ženy, v našej župe iba vo Valkove a v susednom Novohrade v obciach České Brezovo, v Poltári, Kalinove a Brezničke. Ďalej na oplecko nosia pestrý živôtik, v zime nosia po kolená siahajúci súkenný kabát alebo kožúšok, ktorý sa zapína medenými spinkami; v horách je veľmi rozšírené nosenie čiernebielej pruhovanej chlpacej zástery, ktorú si ženy samy tkajú z konopí a vlny. Sukne sú tmavé alebo z bieleho plátna; ako obuv slúžia čižmy, v zime často biele kapce.“

¹¹ Napríklad D. Malonyay, *A magyar nép művészete I–V*, Budapest 1907–1922. V práci sú reprodukované textilie s čípkami, pri ktorých sa udáva ako lokalita iba okolie Rožňavy alebo Rimavskej Soboty. Porovnaním s textíliami nájdenými v teréne ide zjavne o materiál zo slovenských obcí. (C. d., V, *Hont, Nógrád, Heves, Gömör, Borsod magyar népe, A Palócok művészete*, obr. 197–224b.) E. Marková, *Slovenské čipky*, Bratislava 1962, stať Gemerské čipky, 140–156.

Obr. 1. Výrez z mapy Gemerskej stolice. Rytina L. Bartholomaeidesa, z diela *Inclyti superioris Ungariae Comitatus Gömöriensis notitia*, Levoča 1806–1809, za str. 784

Oporné body, ktoré nám poskytujú uvedené literatúra vždy v intervaloch asi 50 rokov, doplnili napokon terénne výskumy, vykonané v Gemeri za posledných 10 rokov. Výskumami v teréne sa získali pomerne presné údaje o stave a vývoji ľudového odevu za posledných 50–60 rokov, staršie údaje sú už neúplné, kusé, často nespoľahlivé, s malou možnosťou rekonštrukcie.¹² Porovnaním uve-

dených literárnych prameňov s výsledkami výskumov v teréne môžeme usudzovať, že ešte v prvej polovici 19. stor. bol tradičný ľudový odev živý na celom území Gemera, ktoré z hľadiska ľudového odevu tvorilo jednotné územie so zachovaným tradičným odevom, ktorý mal svoj špecifický charakter a dosť výrazne sa líšil od susedných oblastí nielen formou odevných súčiastok, ale aj ich

¹² Výskumy ľudového odevu sa v r. 1956–1966 robili v týchto obciach: Brádno, Brdárka, Čierna Lehota, Gemerská Poloma, Gočaltovo, Hačava v Rimavskosobotskom okrese; Henckovce, Henclová, Hostišovce, Chyžné, Kameňany, Klenovec, Kobeliarovo, Kokava nad Rimavicou, Lukovištia, Markuška, Muránska Lehota, Muránska Zdychava, Nandraž, Nižná Slaná, Pača, Rákoš, Ratková, Ratkovské Bystré, Rejdová, Revúčka, Rimavská Píla, Roštár, Rožňavské Bystré, Rybník, Slavošovce, Teplý Vrch, Uhorná, Veľké Teriakovce, Vlachovo. Prieskumy sa robili v týchto okrajových obciach: na západe smerom k detvianskej oblasti v Lome nad Rimavicou, v osade Đurkovke, patriacej k obci Kokava nad Rimavicou; na východe smerom k spišskej oblasti: Henclová, Uhorná, Hačava v okrese Košice; v obciach s prevažne maďarským obyvateľstvom: Bôrka, Držkovce, Figa, Gemerská Panica, Licince, Ožďany, Padarovce, Silica, Včelinec.

Obr. 2. Dievčatá a žena z Rejdovej, súčasný sviatočný odev.
Foto J. Hajduch

názvoslovím.⁴³ Na západe tvorí výraznú hranicu oblasť detvianskeho odevu, na juhu maďarské etnikum,⁴⁴ na východe je to spišský typ ľudového odevu⁴⁵ a na severe horehronský.⁴⁶ V priebehu 19. stor. sa nosenie tradičného ľudového odevu zužovalo, keďže priberal postupne prvky mestského, dobového odevu, a to najskôr v západnom Gemeri (už

v polovici 19. stor.), neskôr v strednom (približne začiatkom 20. stor.), kým vo východnom Gemeri (horné povodie rieky Slanej s typickou dedinou Rejdová) sa tradičný ľudový odev zachoval v celej šírke až do nedávnej súčasnosti, s mnohými prvkami, ktoré podľa literatúry boli v minulosti bežné pre celú oblasť.⁴⁷ Všetok tento materiál umož-

⁴³ I nárečove tvorí Gemer jeden celok, ktorý sa delí na tri podoblasti (V. Vážný, *Náreči slovenská*, Československá vlastivěda III, Jazyk, Praha 1934, 219 n.). Ich vyčlenenie spresnil vo svojej práci Š. Tóbiš, *Kvantita gemerských nárečí*. Sborník MS, Jazykoveda, 1936, 109–123. Bolo by zaujímavé z hľadiska etnografie zistiť, či sa jazykovedné delenie odráža i na niektorých javoch ľudovej kultúry.

⁴⁴ Vo všeobecnosti sa v obciach s maďarským obyvateľstvom tradičný ľudový odev nezachoval. Za druhej svetovej vojny bola tu tendencia vytvoriť umelý maďarský kroj, „magyar ruha“, ktorý bol ozdobený maďarskými trikolórmi.

⁴⁵ Ľudový odev, ktorý je charakteristický pre Spiš, je opísaný v monografii *Banická dedina Žakarovce*, Bratislava 1956, v práci S. Kovačevičovej, *Ľudový odev*, 326–446. K tomuto typu odevu patrí aj odev v obciach Uhorná a Henclová, ktoré administratívne síce patria ku Gemeru, ale, ako ukázali výskumy, typom odevu patria ku Spišu (pozri nárečové názvy uvedené pri opisoch jednotlivých súčiastok v tejto práci).

⁴⁶ Ľudový odev na Horehroní bol spracovaný v rámci obsiahlej komplexnej monografie o ľudovej kultúre tejto oblasti, ktorú spracoval kolektív pracovníkov Národopisného ústavu SAV a ktorá je pripravená do tlače. Ľudový odev dvoch horehronských obcí bol publikovaný v práci V. Nosálovej, *Ľudový odev v Helpe a Pohorelej*, Bratislava 1956.

⁴⁷ Materiál získaný výskumami nie je však kompletný, chýbajú údaje najmä z tých obcí, kde sa tradičný ľudový odev prestal nosiť už v polovici alebo koncom 19. stor. Pri opisoch súčiastok sa všade, kde sa to dalo ešte zistiť, uvádzajú lokálne názvy, aby bolo možné porovnať súčasný stav (výskyt, resp. zánik jednotlivých súčiastok) s tým, čo uvádza staršia literatúra z konca 18. alebo z polovice 19. stor. Veľa zaujímavých údajov pre poznanie prostredia a života v gemerských dedinách a mestečkách nájdeme i v diele T. Vansovej, najmä v jej autobiografických črtách (*Z fary a zo školy*). Je tu veľmi plasticky zachytený proces prelinania tradičnej ľudovej kultúry s kultúrou mestskou na začiatku 19. stor.

Obr. 3. Dievča a mládence z Rejdovej, súčasný sviatočný odev. Foto J. Hajduch

ňuje sledovať rozšírenie, kontinuitu vývoja i zánik ľudového odevu alebo jeho jednotlivých javov v priebehu takmer 200 rokov na celom území Gemera, čím sa bude môcť pripieť i k vyhraneniu jeho typu.

MUŽSKÝ ODEV

K o š e ľ a

Košela (Brádno, Brdárka, Hačava, Chyžné, Muránska Lehota, Muránska Zdychava, Nižná Slaná, Veľké Teriakovce, Ratkovské Bystré, Rejdová (tab. I, 1; tab. A, 13), Rožňavské Bystré, Uhorná, Vlachovo); *košela* (Hostišovce, Kameňany, Kobeliarovo, Rákoš, Roštár, Slavošovce); *košuľa* (Henclová).

Mužská košeľa bola základným odevom, ktorý pokrýval telo od pásu nahor. Pracovné košele z konca minulého storočia boli najmä z konopného plátna, menej z ľanového. Sviatočné košele boli z bavlneného doma tkaného plátna. Časom sa tieto materiály menili a vždy novší materiál sa používal spočiatku na sviatočné súčiastky, kým postupne prešiel do pracovného. V teréne najstaršie sú tzv. *širokie košele*, ktoré v niektorých obciach východného Gemera nájdeme ešte u najstaršej generácie mužov. Tieto košele boli z jedného kusa plátna, preloženého po šírke napoly, takže na pleciah košele nemala šev. Rukávy boli takisto z jednej poly, preloženej zasa po dĺžke,

a rovno všité ku pomerne krátkemu drieku košele.¹⁸ Pri zápästí sa široké rukávy nechávali nestiahnuté alebo sa zaväzovali na šnúročky a na ne sa natiahli zápästky (obr. 5). Tento typ košele mal okolo výstrihu iba úzky stojatý golier (*gal'er* — Henclová, *gal'ier* — Hostišovce, *gal'ier* — Kameňany, Vlachovo, *gal'iar* — Slavošovce), ktorý sa takisto zaväzoval na šnúrky. Golier a okraje rukávov boli vyšité ažúrom a hrachovinkou (*vizubrikovaňie* — Brdárka).

Novší typ košele sa strihom podobá ženskej košeli a začal sa na dedinách nosiť asi v tom istom čase ako ženská košeľa. Ako materiál sa tiež používalo domáce plátno, ale najviac bavlnené (*pamutovo*) a neskôr i továrenskú materiálu (*šifón*). Ani táto košeľa nemá ramenné švy, ale na pleciah je plátno zdvojené. Podšitie (*plati* — Vlachovo) siaha na predný i zadný diel košele (*predok*, *zadok* — Vlachovo). Golier na tejto košeli je preložený, špicatý ako na mestskej košeli, vpredu je rázporok, siahajúci asi do jednej tretiny, ktorý je po obidvoch stranách vyzámikovaný. Zámiky sú zakončené vodorovným, asi 2 cm širokým pásom plátna (*plata* — Vlachovo). Rukávy sú všité hladko alebo na pleciah sú trochu nabraté (*rephane* — Slavošovce) a sú ukončené širšími manžetami (*galieriki* — Vlachovo, *obalški* — Slavošovce). Košeľa sa zapína na gombíky. Niekedy býva tento novší

¹⁸ Pozri opis mužskej košele u Hunfalvyho (pozn. 10).

typ košeľe vyšitý, a to na golieri, manžetách a na prsiach, po obidvoch stranách rázporu (namiesto zámikov), obyčajne krížikovou výšivkou. Výzdoba košeľe je novšieho dáta, lebo vyšívanie krížikovou technikou nemá na Gemeri tradíciu.

Opísaný typ košeľe tvorí už prechod ku konfekčným, mestským košeľiam a nosia ich dnes i vo východnom a strednom Gemeri. Inde sa nosia prevažne konfekčné košeľe — hoci o nich tvrdia, že sú do práce málo trvácne. Preto niekde si šijú mužské košeľe konfekčného strihu z domáceho bavlneného plátna (Kobeliarovo, Rejdová).

G a t e

Gate (Čierna Lehota, Gemerská Poloma, Henckovce, Markuška, Muránska Lehota, Muránska Zdychava, Nižná Slaná, Pača, Rákoš, Rejdová (tab. V, 12), Vlachovo); *gate* (Kameňany, Kobeliarovo, Roštár, Veľké Teriakovce); *gaše* (Hostišovce, Chyžné, Lukovištia, Ratkovské Bystré, Rožňavské Bystré, Slavošovce); *gade* (Brdárka); *gatče* (Hačava); *gati* (Uhorná).

Gate ako jedna z archaických súčiastok mužského odevu boli rozšírené na celom území Gemera, zachovali si nemeniaci strih a pretrvali až do polovice 20. stor. Na rozdiel od ostatných plátenných súčiastok šili sa iba z doma tkaného plátna konopného (do práce) alebo z bavlneného (na sviatok). Strih bol jednoduchý: každá nohavica, siahajúca asi do pol lýtky, bola z jednej, jeden a pol až dvoch širok plátna, v rozkroku bol vsadený štvorcový klin 30 x 30 cm. V páse bol obalok (*obrubec* — Vlachovo), do ktorého sa vtiahla tkanica, a tak sa gate upevnili v páse. Každá nohavica mala na spodnom okraji strapce (*gubki* — Muránska Zdychava, *strampki* — Pača, *čipki*, *strapce* — Ratkovské Bystré, *strepkavé* — Kameňany, *strianki* — Rožňavské Bystré), okraj nad strapcami bol upevnený ažúrom alebo hrachovinkou (*šubrikavuo*, *dierkavuo* — Rejdová (obr. 4), *viďierkane gate* — Vlachovo, *hraškastie dierki* — Lukovištia). Aby strapce boli čím hustejšie, niekde na

koniec nohavíc prišívajú dvojmo alebo trojmo (ažúrom) 5–6 cm široký pruh plátna (Vlachovo). Gate sa nosili spolu so zásterou a košeľou ako pracovný letný odev (napríklad chlapi chodili v gatiach a zástere robiť v lete do baní — Ratkovské Bystré) i sviatočný.¹⁹ Gate, ktoré sa nosili ako vrchný odev, šili sa širšie. V zime sa gate nosili ako spodky pod súkenky alebo i pod samotné vrchné gate. Tieto boli užšie, jedna nohavica bola z jednej poly plátna. Niektorí starší *zažití chlapi*, teda fyzicky silnejší, nosili gate i v zime ako vrchný odev (Henckovce). V gatiach a košeľi chlapi aj spávali. V gatiach sa chlapi v lete aj sobášili (Muránska Lehota) a v minulosti mŕtveho pochovávali v gatiach (Pača, Revúčka).

Gate sa vo východnom Gemeri prestali nosiť po druhej svetovej vojne, na ostatnom území po prvej svetovej vojne. Nahradili ich biele plátenné nohavice mestského strihu — *plundre* (Nižná Slaná, Roštár), ktoré boli praktickejšie, užšie a nešpinili sa natoľko.

Z á s t e r a

Šure (Geceľovce, Gemerská Poloma, Henckovce, Markuška, Nižná Slaná, Rejdová (tab. I, 3), Roštár, Vlachovo); *švorc* (Brdárka); *šur-rec* (Chyžné); *fertucha* (Lehota nad Rimavicou).

V lete sa niekde ku gatiam nosila zásterá. Na mužskú zásteru sa používalo biele plátno (Gemerská Poloma, Rejdová, Vlachovo) alebo čierne, často farbiarske (Geceľovce, Chyžné, Lehota nad Rimavicou, Markuška, Roštár). Je pravdepodobné, že zásterá je najmä vo východnom Gemeri novšou súčiastkou, ktorá sem prišla z ostatných častí Gemera, najmä z juhozápadu. Starší informátori sa totiž nepamätajú, že by muži boli tu nosili zásteru.²⁰

S ú k e n n é n o h a v i c e

Chološne (Brdárka, Čierna Lehota, Gemerská Poloma, Henckovce, Kobeliarovo, Markuška, Muránska Lehota, Muránska Zdychava (tab. I, 2; tab. A, 10), Nižná Slaná,

¹⁹ Pozri opis gati u Hunfalvyho (pozn. 10).

²⁰ Bartholomaeides, Kollár ani Hunfalvy nespomínajú vo svojich prácach mužskú zásteru.

Rejdová, Uhorná, Vlachovo); *chološne* (Roštár, Slavošovce); *kološne* (Muránska Zdychava, Ratkovské Bystré, Revúčka); *kološne* (Chyžné); *chološni* (Rožňavské Bystré); *súkenie nohavice postavenie* (Hačava, Lehota nad Rimavicou); *súkňanie nohavice* (Kraskovo, Lukovištia).

Strih gemerských súkenných nohavíc je rozšírený na celom území Slovenska, najmä v horských oblastiach. Tento sa mení iba v detailoch (napríklad jedna alebo dve rázpony vpredu). Chološne v páse pridržiava remeň, ktorý je vtiahnutý do širokého obalka. Vo východnom Gemeri (podobne ako na Horehroní v Šumiáci, Švermove) okrem remeňa, ktorý je krytý, nosili chlapi ešte dlhý remeň, ktorý si voľne obkrútili okolo drieku, takže vzadu visel popod zadok (*remien popod riť* — Brdárka, *remien nazadok spustení* — Vlachovo) (obr. 5).

Chološne sa nosili v zime namiesto plátených gatí, ktoré zúžené sa stali zimným spodným odevom. Ku súkenným nohavičiam sa nosil kožúšok a naň ešte vrchné súkenné kabáty alebo kožuch.²¹

Na zhotovenie súkeniek sa najmä vo východnom Gemeri používalo hrubé, doma vyrobené ovčie súkno (*postav*), obvykle bielej, niekde prírodnej sivastej (*buravie*) alebo čiernohnedej farby (Čierna Lehota, Muránska Zdychava). Niekedy si súkno na nohavice farbili doma chemickými farbami na čierne, aby sa nohavice menej špinili. V strednom a západnom Gemeri kupovali si biele súkno i od remeselníkov-súkenníkov v Ratkovej a Klenovci. Všetky súkenné súčiastky (nohavice, kabanice, surovice) šili špecializovaní krajčíri na dedinách alebo v mestečkách (*krajča* — Čierna Lehota).

Súkenné nohavice boli trvácne a teplé, a preto sa v mužskom odevu udržali zo súkenných súčiastok najdlhšie. Vo východnom Gemeri ich ešte dnes nosia chlapi do práce v hore, do baní, i keď už aj tu prevažujú mestské nohavice. Súkenky sú pre určité druhy zamestnaní praktickejšie ako konfekčné

Obr. 4. Detail výšivky z mužských gatí, Rejdová. Foto P. Janek, fotoarchív ŮEUV, Bratislava č. 1729

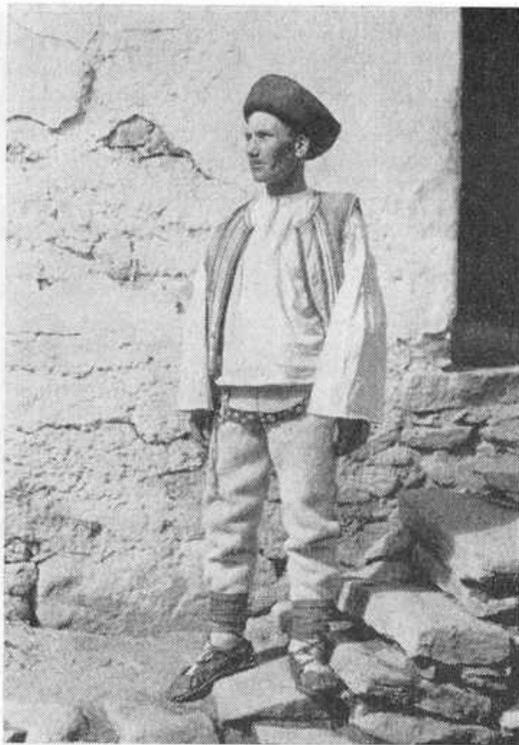
nohavice, čo tvrdia i miestni obyvatelia, ale znemu v obleku si vynútil čiastočne i stály pokles stavu oviec, nedostatok technických zariadení na výrobu domáceho súkna (valchy). V ostatnom Gemeri sa prestali nosiť po prvej svetovej vojne. Namiesto nich sa začas začali nosiť rajtky s čizmami (*pričese nohavice* — Roštár, *priče, pričeški* — Slavošovce) a neskôr konfekčné nohavice.

K o Ź ú š o k²²

Kožuch (Hačava, Klenovec, Kobeliarovo, Lukovištia, Ratkovské Bystré, Rákoš); *kožušok* (Brádno, Gemerská Poloma, Gočaltovo, Markuška, Nižná Slaná, Rejdová); *bunda*

²¹ Pozri opis súkenných nohavíc, kožúška a vrchných súkenných kabátov u Hunfalvyho (pozn. 10).

²² O výrobe, výzdobe kožušinových súčiastok, ako aj o celkovom vývoji kožušníctva v Gemeri pozri prácu J. P á t k o v e j, *Kožušníctvo v Gemeri*, Slovenský národopis 15, 1967, s. 44–78.

Obr. 5. Mužský sviatočný odev z Rejdovej. Začiatok 20. storočia. Foto P. Janek, fotoarchív ÚLUV, Bratislava, č. 3860

(Lukovištia); *kamizol* (Muránska Zdychava, Rejdová, Roštár).

Mužské kožúšky bez rukávov sa obliekali v zime na košeľu ku chološniam a neskôr i ku konfekčným, mestským nohaviciam, do práce (do hory, do baní, i pri gazdovstve) i na sviatok (obr. 3), lebo boli práve tak ako súkenné nohavice veľmi súce na všetky druhy týchto prác. V súčasnosti sa kožúšok nosí aj tak, že sa oblieka pod sako, ale v netradičných zamestnaniach sa pravdepodobne nevžíja („*Muoj muž ma kamizol, ale ho ňenosi, bo choďi robiť na Teplu Vodu a tam ho vismieva ju za to*“ — Muránska Zdychava).

Trojštvrtový súkenný kabát — kabanica

Kabaňica (Brádno, Brdárka, Čierna Lehota, Gemerská Poloma, Hostišovce, Chyžné, Hačava, Henckovce, Klenovec, Kobeliarovo, Krasovo, Lehota nad Rimavicou, Lukovištia, Muránska Lehota, Muránska Zdychava, Nižná

Slaná, Ratkovské Bystré, Rejdová, Revúčka, Roštár, Veľké Teriakovce, Vlachovo) (tab. I, 4; tab. A. 1); *huňa* (Henclová, Uhorná); *huňka* (Pača); *čuška* (Čierna Lehota).

Ako súčiastka vrchného odevu sa kabanica nosila ku chološniam a obliekala sa na košeľu a kožúšok. Šili ju podobne ako chološne a ostatné súkenné súčiastky špecializovaní krajčieri. Kabanica siahala niečo vyše kolien, bola dosť široká, takže sa vpredu nezapínala, ale len prekladala. Pod hrdlom bol remeň (*gombaháze* — Klenovec), ktorý bol spletený z viacerých prameňov červenej kože (*karmažin* — Klenovec) a pridržieval kabanicu, keď sa nosila iba prehodená cez plecia. Okrem pracovných a sviatočných príležitostí bola kabanica v minulosti dôležitou súčiastkou sobášneho odevu (Brdárka, Muránska Lehota). Ženích musel na svadbe mať kabanicu, ktorú mal riadne oblečenú (nielen prehodenú), a túto si mohol vyzliecť iba vtedy, ak mu to starejší dovolil (Brdárka).

Popri kabaniciach, ktoré šili miestni krajčieri na dedinách (šikovnejší chlapi si vedeli aj sami vystrihnúť a ušit chološne i kabanicu) a ktoré boli vo výzdobe jednoduché (najmä vo východnom Gemeri, obr. 6), v západnom Gemeri nájdeme kabanice, ktoré boli skutočne bohato vyzdobené. Vyrábali ich v Tisovci, ale najmä v Klenovci. Výzdoba bola umiestená na chrbte a v rohoch obidvoch predných dielov. Na chrbte bola uzavretá kompozícia rastlinného ornamentu, vyšitá plochým stehom na pomaľovanie; podobný ornament bol na ľavom prednom diele v rohu (*piera* — Klenovec). Na pravom prednom diele v rohu bol ornament zhotovený červenou koženou aplikáciou, doplnenou výšivkou (*blaški* — Klenovec). Ešte pred druhou svetovou vojnou si v Klenovci objednávali kabanice na sobáš.

Gemerská kabanica je charakteristická pre toto územie spojením formy s názvom. Názov *kabaňica* sa tu viaže na trojštvrtový súkenný kabát, špecifického strihu bielej farby s prípadnou typickou výzdobou. Na západe, kryjúc sa takmer s hranicami býv. Gemerskej župy, začína sa oblasť detvianskej čiernej, kratšej kabanice s červeným lemovaním. Na severe je Rudohorím oddelené Horehronie, kde biely trojštvrtový súkenný kabát *čuha* je bez výzdoby. Na východe v obciach Henclová, Uhorná, Pača, ktoré aj ostatným odevom inklinujú ku Spišu, nájde-

me huňu, huňku, niže pása siahajúci kabát z burého, bieleho alebo i tmavohnedého súkna.

V povedomí gemerského obyvateľstva je kabanica symbolom starodávneho, tradičného, dnes miznúceho odevu.

Dlhý súkenný kabát — surovica

Surovica (Brdárka, Lukovištia, Muránska Lehota, Muránska Zdychava, Revúčka, Roštár, Rožňavské Bystré (obr. 7 a 8)); *sirevica* (Hostišovce, Lukovištia); *sírka* (Lukovištia); *surovica* (Kameňany).

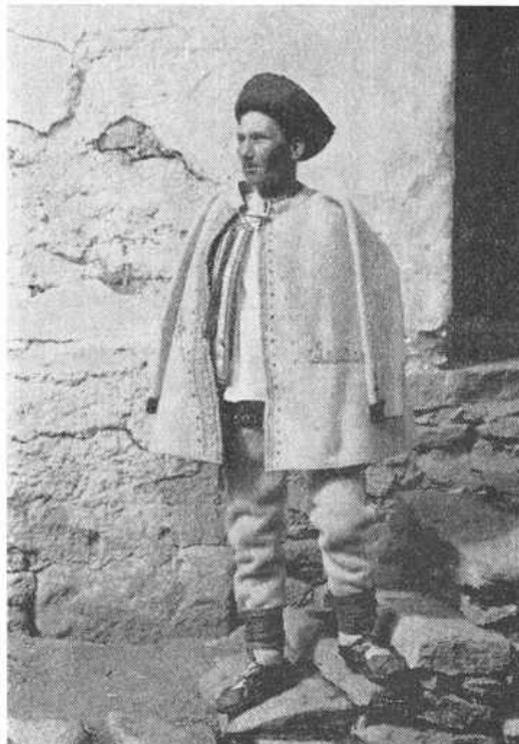
Surovica je mužský vrchný odev z bieleho (zriedkavo hnedého) ovčieho súkna, siahajúci po päty. Nosili ho furmani, remeselníci na cesty, muži do kostola, pastieri ako ochranu proti zlému počasiu, najmä proti dažďu. Široký preložený golier (*grzno* — Hostišovce, *kepen* — Kameňany, *hadzuga* — Muránska Zdychava, Revúčka) slúžil v prípade potreby ako kapučňa. Surovicu si objednávali u miestnych krajčirov alebo ich predávali hotové na jarmokoch remeselníci z Klenovca, Ratkovej a Štítnika. Surovica bola obšitá čiernym alebo červeným súknom alebo hodvábom a niektoré boli na predných dieloch vyšívané (obr. 7. a 8).

Surovica sa vo všeobecnosti pokladá i dnes za veľmi praktickú súčiastku, ktorá v minulosti bola pre niektoré príležitosti, a zamestnania nepostrádateľná. Dnes sa už nenosí, prestali ich vyrábať v prvej tretine 20. stor.

Kožuch²³

Bunda (Lukovištia, Kameňany, Rybník).

Okrem súkenných vrchných súčiastok nosili muži zriedkavejšie aj kožuch, ktorý mal tú istú funkciu ako surovica. Bunda bola dlhá pelerína bez rukávov a nosila sa iba prehodená cez plecia. Bola bielej alebo hnedej farby (*medová* — Kameňany), vpredu i na chrbte bol hrubou farebnou bavlnou vyšitý rastlinný ornament (*kveti* — Kameňany). Pod hrdlom bundu pridržiavala retiazka. Okrem toho boli i dlhé kožuchy s rukávami.

Obr. 6. Rejdovský mužský sviatočný odev (*chološne* a *kabaňica*). Začiatok 20. storočia. Foto P. Janek, fotoarchív ÚLUV, Bratislava č. 3864

Účes a pokrytie hlavy²⁴

Ešte koncom minulého storočia nosili chlapi dlhé vlasy až po plecia, ktoré si mastili masťou („*Dozadu si vlasi prihladil kusom šmalcu a keď bolo teplo, tak tiekol na krk*“ — Ratkovské Bystré). V tom čase bolo zvykom, že chlapi nosili i bajúzy (*bajúzi* — Hostišovce, *júzi* — Ratkovské Bystré), ktoré dnes vidíme už iba u najstaršej generácie.

V zime nosili na hlavách kožušinové čiapky z čiernej barančiny, zdnu podšité bielou kožušinou (*baraňica* — Brdárka, Čierna Lehota, Gemerská Poloma, Hostišovce, Lukovištia, Muránska Zdychava). Šili ich kožušníci a nosia sa ešte i dnes (obr. 7).

V minulosti v celom Gemeri nosili chlapi okrem baraníc čierne klobúky so širokou stre-

²³ Pozri pozn. 22.

²⁴ Pozri opis účesu a pokrytia hlavy u Hunfalvyho (pozn. 10).

Obr. 7.—8. *Surovica* — halena z bieleho súkna s farebnou vlnenou výšivkou. Vzadu golier — *hadzuga*. Vyrobená v Štítniku začiatkom 20. storočia. Rožňavské Bystré. Foto V. Nosáľová 1966, archív NÚ SAV č. 31 666, 31 667

chou, ktoré ešte dnes nájdeme vo východnej časti (obr. 3) (*širáč* — Muránska Zdychava, Slavošovce, Vlachovo, *klobúk so širokou hor' dvihnutou partícou* — Hačava, *kalap so širokou krisou* — Brdárka, Gemerská Poloma). Klobúk bol vraj taký široký, že sa doň pomestila *merka žita* (t. j. 16—18 l). Bol ozdobený perami (*piera*) z tetrova, kohúta, umelými kvetmi z party alebo rozličnými stužkami a strapcami z harasu. Klobúky sa kupovali na jarmokoch. Začiatkom 20. stor. sa začali nosiť mestské klobúky.

V lete sa niekde nosili i slamené klobúky (Lukovištia).

O b u v

Až do prvej svetovej vojny boli takmer na celom území ako obuv najrozšírenejšie kožené krpce, ktoré sa nosili v lete i v zime (*krpce* — Brádno, Čierna Lehota, Hačava, Kobeliarovo, Lehota nad Rimavicou, Muránska Zdychava, Nižná Slaná, Ratkovské Bystré, Revúčka, *kerpce* — Brdárka, Gemerská Poloma, Rejdová, *bočkori* — Henclová, *kerpci* — Uhorná).²⁵ Krpce boli ušité *na vrkoč*, t. j. tak, že predok krpca, pozostávajúci z dvoch prehnutých rohov kože, bol zošíty remeňom a vytváral vrkoč (obr. 5). Remeň, ktorými sa krpce pripevňovali na nohu (*strokance* — Brdárka, *strukance* — Henclová), boli až 2 m dlhé a navíjali sa okolo lýtok na súkenky. Krpce šili krpčiarri na dedinách alebo ich šili šikovnejší naturisti, obyčajne pastieri. Remeň na krpce sa kupoval na jarmokoch alebo sa používali sáry z vyradených čižiem, opasky a pod.

V zime sa do krpce nosili ako tepelná izolácia súkenné kapce alebo súkenné a plátenné onuce. Aby sa krpce v zime v hore a v lete na lúkach nešmýkali, pribíjali sa na podrážky *podkovic* (Hačava, Kobeliarovo, Lehota nad Rimavicou). Podkovic robili Cigáni. Do päty sa zdnu dalo súkno, aby klnice, ktorými boli podkovic pribité, netískali. Okrem kapev, ktoré sa nosili do krpce, nosili chlapi v zime kapce ako samostatnú obuv, a to z domáceho súkna rozličných farieb.

Najdrahšou obuvou však boli čižmy (*čižmi*) z čiernej kože, ktoré sa nosili v zime i v lete — najviac na sviatky, a to na celom území.

²⁵ Pozri opis obuvi u Hunfalvyho (pozn. 10).

Staršie typy majú mäkkú sáru a šev na bokoch, novšie tvrdú sáru so švom vzadu. Začiatkom 20. stor. sa čižmy ešte nosili na sviatok, ale do roboty sa už začali nosiť rozličné kupované baganče. Dnes sa všeobecne nosí (s výnimkou kopcov) priemyselne vyrábaná obuv.

Odevné doplnky

Ku gatiam i k súkenným nohaviciam nosili chlapi opasok (*opasok* — Brdárka, Gemerská Poloma, Hačava, Kobeliarovo, Muránska Lehota, Muránska Zdychava, Nižná Slaná, Ratkovské Bystré, Rejdová, Vlachovo, *remeň* — Uhorná), ktorý bol rozličnej šírky a zapínal sa až na 6 spôn (*blancar* — Gemerská Poloma, Nižná Slaná, *pračka* — Ratkovské Bystré, *brjacka* — Vlachovo, *koncuvka* — Uhorná).²⁶

Jedlo do hory a na pastvu si nosili v kapsičkách z plátna (*trakavá kapsa* — Revúčka, *kapsiška* — Muránska Zdychava) alebo z kože, vybíjanej kovovými gombičkami.

V Rožňavskom Bystrom nosili muži na hrdle čiernu šatku — *hantúšok*.²⁷

ZENSKÝ ODEV

Spodník

Spodník (Čierna Lehota (tab. II, 5; tab. A, 15), Henckovce, Markuška, Nižná Slaná, Revúčka, Rožňavské Bystré, Rybník, Slavošovce); *spodník* (Brdárka, Gemerská Poloma, Kobeliarovo, Rejdová (tab. II, 4; tab. A, 4), Roštár); *pendel* (Vlachovo).

Spodník je archaická súčiastka základného ženského odevu, ktorá sa nosila priamo na tele a pokrývala dolnú polovicu trupu. Pre vrchnú polovicu zastávalo túto funkciu oplecko. Obidve súčiastky existovali paralelne vedľa seba a od polovice 19. stor. sa postupne nahrádzali jedinou novšou súčiastkou — košou.

Materiál, z ktorého sa zhotovoval spodník, bolo prevažne domáce plátno konopné alebo ľanové. Asi od začiatku 20. stor. sa plátno miešalo tak, že napríklad osnova bola ľanová a útok bavlnený (Čierna Lehota). Výnimočne

sa používal aj továrenský materiál — šifón (Vlachovo), najmä v neskorších obdobiach. I dnes, pokiaľ nájdeme túto súčiastku ešte v teréne, je z domácich materiálov, čo súvisí s celkovým vývojom odevu v tejto oblasti, t. j. že sa táto súčiastka prestala zhotovovať ešte v období, keď výroba domáceho plátna na odev bola bežná a prevažujúca.

Kým v západnej časti Gemera nebolo v teréne možné spodník nájsť, vo východnej časti Gemera nájdeme v teréne dva typy, ktorých strih je v podstate obdobný. Menej rozšírený je typ spodníka s vrchným dielom (*stánka*), ktorý je obvykle z hrubšieho podradnejšieho materiálu (tab. II, 5), spodná časť sukne (*spodník*) je z jemnejšieho domáceho plátna. Vyskytuje sa v Čiernej Lehote (podobne ako na Horehroní) pod názvom *pendel*. Všeobecne rozšírený vo všetkých ostatných obciach východného Gemera je typ spodníka bez vrchného dielu (tab. II, 4). Sukňa spodníka je podobne ako pri predošlom zošitá zo šiestich šikmých dielov (výnimkou je spodník z piatich dielov z Gemerskej Polomy, kde sa plátno strihalo súčasne na dva spodníky, aby nepárne diely nezvyšovali). Na jeden spodník sa teda spotrebovali tri dĺžky (podľa výšky nositeľky) domáceho plátna, širokého obvykle asi 70 cm. Každá pola plátna sa šikmo prestrihla (*šriegom sa strihalo* — Čierna Lehota, *do skosu* — Slavošovce, Vlachovo) a jednotlivé zošikmené diely sa spájali proti sebe tak, že sa zošivala vždy rovná strana k druhému dielu so šikmou stranou. Šikmá strana, pretože bola dlhšia, pri zošívaní sa trochu nabrala. V páse bola celá sukňa všitá asi do 2 cm širokej záložky (*obalok* — Kobeliarovo, Rejdová, Vlachovo), do ktorej sa vtiahla šnúrka a tou sa spodník v páse uviazal. Šnúrky — *thaňiški* pletli Cigánky, ktoré ich vymieňali, ako je to zvykom aj inde, za naturálie, alebo od sedliáčok dostali materiál a za robotu peniaze.

Pri obliekaní sa spodník natiahol ako prvý a naň sa oblieklo oplecko, ďalej sukňa, zástera a živôtik. Cez leto si ženy vrchné sukne *viopínali*, takže časť spodníka bolo spod sukne vidieť. Takto vyopínané ženy chodili aj na tanec. Spodník si každá žena šila sama,

²⁶ Pozri opis opaska u Hunfalvyho (pozn. 10).

²⁷ Nosenie čierneho šálu je pravdepodobne vplyv maďarského etnika (pozri pozn. 10).

Obr. 9. Sviatočný odev mladej ženy: sukňa a zástera z farbiarskeho plátna, živôtik z červeného súkna čierno šnúrovaný. Čepiec paličkovaný, čierno-bledomodrý. Rejdová, prvá polovica 20. storočia. Foto P. Janek, fotoarchív ÚEUV, Bratislava č. 3819, 3820

takisto aj oplecko. Spodník spolu s opleckom bolo zvykom šiť naraz ako súpravu, ba aj sa označovali ako „pár“. Napríklad dievka si do výbavy chystala aj 20 párov (t. j. spodníkov s opleckom) podľa toho, „*kotra aku mala možnosť*“.

Oplecko

Oplecko (Brádno, Čierna Lehota (tab. II, 1; tab. A, 16), Hačava, Muránska Lehota, Muránska Zdychava (tab. III, 9; tab. B, 12), Rimavská Píla); *oplecko* (Brdárka, Gemerská Poloma, Gočaltovo, Henckovce, Kameňany, Kobeliarovo, Markuška, Nandraž, Nižná Slaná, Pača, Rejdová (tab. II, 2; tab. A, 9; tab. II, 3; tab. A, 16; tab. III, 6), Revúčka, Roštár, Rožňavské Bystré, Rybník, Slavošovce, Vlachovo); *oplieca* (Lukovištia); *opliča* (Uhorná).

Oplecko je archaická súčiastka základného ženského odevu, ktorá sa nosí priamo na tele a pokrýva vrchnú polovicu trupu. Pre spodnú polovicu zastával túto funkciu spodník. Obidve súčiastky existovali vedľa seba a postupne sa nahrádzali košeľou.

Materiál, z ktorého sa zhotovovali najstaršie typy opleciok (v Gemeri doložené z polovice 19. stor.), bolo domáce plátno konopné, ľanové, prípadne neskôr i pamukové. Postupne sa začalo používať i tenšie plátno továrenského (*šifón, patolat*), z ktorého sa spočiatku zhotovovali iba rukávy a predný i zadný diel oplecka zostával z domáceho hrubšieho plátna. V obciach, kde sa oplecko prestalo nosiť koncom minulého a začiatkom tohto storočia, materiály sa ani naďalej nemenili. Ináč to bolo v obciach, kde tradičný ľudový odev pretrval až do polovice 20. stor. a vývojom priberal ďalej nové materiály. Postupne sa domáce plátno ľanové a konopné, ktoré bolo hrubšie, nahrádzalo doma tkaným bavlneným (používalo sa na predný a zadný diel) a rukávy, najmä na sviatočných opleckách sa začali šiť z celkom nových materiálov — z rozličných druhov záclonovín, organtínu a pod. Toto platí pre Rejdovú a okolité obce.

Vo východnom Gemeri (a ojedinele, kde sa oplecko zachovalo aj inde) je rozšírený typ oplecka, ktoré je strihové jednotné. Predný i zadný diel oplecka (*stánka* — Čierna Lehota, *stanka* — Muránska Zdychava, Rejdová, *driek* — Gemerská Poloma, Markuška, Vlachovo, *drik* — Uhorná) tvorí jedna šírka plátna, prehnutého napoly, takže na pleciah niet šva. K prednému i zadnému dielu sú prišité nabraté rukávy (*repkať, porepkať, na repki* — Gemerská Poloma, Markuška, Slavošovce, *pofaldať* — Vlachovo) (tab. II, 1, 2, 3). Dlhé rukávy nachádzame pri starších opleckách (Brádno, Muránska Zdychava, Rejdová), všeobecne sú rozšírené krátke rukávy. Rukávy sú zakončené širšou alebo užšou manžetou (tab. II, 1, 2, 3) (*obalšok* — Čierna Lehota, Markuška, Revúčka, *obalčok* — Rejdová, Slavošovce), alebo strojovou výšivkou (tab. III, 6, 9) (*višivačka* — Kobeliarovo, Muránska Zdychava, *šlingi* — Markuška, *šlinge* — Rožňavské Bystré, *šlingeš* — Pača, *višivanka* — Muránska Lehota, *štikeraj* — Rejdová, Muránska Zdychava, Uhorná), ktorá je prišitá priamo na rukáv alebo niekedy i na manžetu. Pod pazuchou je pre pohodlnejší pohyb všitý

štvorcový klin (*špéteľ* — Čierna Lehota, *špieťel* — Gemerská Poloma, *špejtel* — Kobeliarovo, Markuška, Rejdová, Vlachovo, *klinok* — Muránska Zdychava, Revúčka, *klin* — Rožňavské Bystré, *prieramok* — Nandraž, *klinšok* — Lukovištia). Otvor pre hlavu je lemovaný poväčšine stojatým golierikom (*galiar* — Čierna Lehota, Revúčka, *galier* — Muránska Zdychava, Lukovištia, *galer* — Vlachovo) (tab. II, 1, 2, 3; tab. III, 6, 9), ktorý je doplnený rázporkom,²⁸ zapínaným na gombičky (*rospora*, *rosporka* — Brádno, Lukovištia, Rožňavské Bystré, Vlachovo, *rospor* — Rejdová, *raspora* — Revúčka, Rimavská Píla). Rázporkok je z obidvoch strán lemovaný zámkami (*zamiki* — Muránska Zdychava, Rejdová) a oboje je naspodu ukončené vodorovne prišitým prúžkom plátna, asi 2–3 cm širokým (*pasik* — Rejdová, *palec* — Vlachovo). Najstarší typ oplecka z Rejdovej (polovica 19. stor.) (tab. II, 3) mal vystrihnutý iba väčší otvor pre hlavu (bez rázporku), ktorý sa šnúrkou stiahol na potrebnú veľkosť. Golier, zdobený strojovou výšivkou, pripäl sa osobitne. Oplecká majú na pleciah zdvojené plátna (*podšivka* — Čierna Lehota, Markuška, Slavošovce, *plecňiki* — Čierna Lehota, Revúčka, *plati* — Rožňavské Bystré, *podplati* — Lukovištia). Spevnenie pliec zdvojením materiálu nemá oplecko (i košeľa) z Muránskej Zdychavy, ktoré sa líši strihom od ostatných gemerských opleciek. Má samostatný predný a zadný diel. Obidva diely sú spolu s rukávami nazberané a všité do goliera²⁹ (tab. III, 9; pozri košeľa tab. II, 7; tab. A, 6).

Na rozdiel od iných oblastí na Slovensku sa na oplecku nesústreďovala nijaká výzdoba, aj vyšívane manžety boli iba výnimkou. Bežné bolo prišívanie strojovej bielej výšivky na rukávy a v Rejdovej používanie ozdobných materiálov na rukávy, ktoré sa niekedy aj vyšívali (obr. 2, 3).

K o š e ľ a

Košela, *košela* (jednotný termín pre celú oblasť). Výnimku tvoria: *košelica* (Luko-

Obr. 10. Zimný sviatočný odev — žena vo vizitke. Rejdová, prvá polovica 20. storočia. Foto P. Janek, fotoarchív ÚEUV, Bratislava č. 3826

vištia); *košuľa* (Uhorná, Henclová); *spoňia košelica* (Hačava); *pendeľ* (Revúčka); *driak* (Roštár).

Košela je vývojevo mladšia súčiastka, ktorá koncom 19. stor. a začiatkom 20. stor. prevzala funkciu obidvoch starších súčiastok, a to spodníka a oplecka, alebo existovala popri nich. Strihom je to oplecko, ktoré má predný i zadný diel predĺžený až po kolená; pre možnosť pohodlnejšej chôdze je košeľa rozšírená po bokoch klinmi (tab. II, 7, 8). Rukávy u starších košiel zostávajú široké podobne ako pri oplecku. V neskorších štádiách, keď sa košeľa už stáva súčasťou spodnej bielizne, rukávy sa úžia (tab. II, 8). Košeľu nájdeme v Gemeri i v takých obciach, kde sa tradičný ľudový odev vôbec

²⁸ V Gemerskej Polome sú obvyklé oplecká bez rázporku, iba ženy, ktoré dojčia, majú na oplecku rázporkok.

²⁹ Strih oplecka z Muránskej Zdychavy je obdobný strihu oplecka z Horehronia (V. Nosáľová, c. d., 53).

Obr. 11. Súčasný ženský odev z Muránskej Zdychavy. Žena v kanži a vizitke s bremjačkom na chrbte. Foto V. Nosáľová, 1963, archív NÚ SAV č. 21092

nezachoval a kde sa ženy už od polovice minulého storočia, resp. pokiaľ pamäť najstarších informátorov siaha, nosia po mestsky, resp. po remeselnicky.

Materiál, z ktorého sa košeľe šili, bol obdobný ako pri oplecku. Najstarším materiálom teda bolo domáce plátno konopné, ľanové a pamukové, neskôr tenšie kupované plátno (*paťolat*, *šifón*). Používanie jednotlivých materiálov a ich striedanie záviselo od obdobia, keď košeľa ako nová súčiastka prenikla do ženského odevu. V obciach, kde košeľa nahradila oplecko a spodník už koncom 19. stor. (resp. začiatkom 20. stor.), používali sa na jej zhotovenie domáce materiály, ktoré začiatkom 20. stor. až do súčasnosti pomaly ustupovali materiálom tenším, továrensky vyrobeným. Takisto ako pri oplecku, často sa z kupovaného materiálu šili spočiatku iba rukávy a predný a zadný diel zostávali z domáceho plátna — až postupne šili i celé košeľe z tenkého kupovaného plátna (najmä sviatočné, kým košeľe do roboty sa naďalej šili z hrubšieho domáceho plátna). V súčasnosti sa košeľe šijú nielen z plátna, ale aj

z flanelu, ba dokonca mnohé staršie ženy, ktoré ešte nosia tzv. polokroj, nahradili túto odevnú súčiastku konfekčnou trikotínovou bielizňou — košeľami, ktoré však nepocitujú ako spodnú bielizeň a nosia ju i ako súčasť vrchného odevu (napr. tak, že teplé trikotínové košeľe bez rukávov si oblečú i na blúzu s rukávami).

Strihove je vrchná časť košeľe rovnaká ako pri oplecku; teda okrem Muránskej Zdychavy (tab. II, 7; tab. A, 6) má rukávy prišíte rovno k prednému a zadnému dielu. Staršie typy košeľe majú rukávy široké ako na oplecku, novšie ich majú úzke, prispôbené na nosenie pod vizitkou alebo blúzou, t. j. košeľa už dostáva čiastočne charakter spodnej bielizne. Výstrihy a rázporky sú tie isté ako pri oplecku. Terminológia všetkých strihových prvkov je totožná s opleckom.

Výzdoba na košeľi je v súhlase s obdobím jej novšieho výskytu v ľudovom odevu. Okolo výstrihu a rukávov sa okrem zámkov prišívajú strojové výšivky, ozdobné tkanice, šnúrky, čipky a pod., alebo sa zdobia obháčkováním.

Obr. 12. Súčasný sviatočný odev starších žien. Muránska Zdychava. Foto V. Nosáľová 1963, archív NÚ SAV č. 21102

Sukňa

Kanža (Brdárka, Čierna Lehota (tab. IV, 5), Gemerská Poloma, Henckovce, Chyžné, Kobeliarovo, Markuška, Nandraž, Nižná Slaná, Rejdová (tab. IV, 3, 4), Roštár, Rožňavské Bystré, Slavošovce, Vlachovo); *kanža* (Muránska Lehota, Muránska Zdychava, (tab. II, 6; tab. III, 8, 10), Ratkovské Bystré); *kanša* (Revúčka); *sukňa* (Brádno, Gočaltovo, Hačava, Lehota nad Rimavicou, Lukovištia, Pača, Rimavská Píla, Rybník, Uhorná); *sukna* (Hostišovce, Kameňany); *kidľa* (Henclová).

Sukňa je tradičná súčiastka, ktorá sa obliekala na spodník. Pôvodom najstaršie boli pravdepodobne riasené sukne z bieleho plátna, zo 6 pól, s rázporkom na boku (Rejdová, Vlachovo). Na robotný deň sa nosili z domáceho, na sviatok z jemnejšieho kupovaného plátna. Okrem toho v celom Gemeri podľa

údajov z terénu boli v minulosti najviac rozšírené sukne z farbiarskeho plátna (*farbärska* — Čierna Lehota, *farbaňica* — Henclová, *farbiersko* — Lukovištia, *farbiarčina* — Muránska Zdychava, Rimavská Píla, *farbarske* — Nižná Slaná, *farbärska* — Roštár).³⁰ Farbiari predávali svoje výrobky na jarmokoch alebo si ženy dávali zafarbiť vlastné doma tkané plátno do dielní, ktoré boli takmer v každom gemerskom mestečku. Domáce plátno sa dávalo farbiť na tmavomodrú až čiernu farbu bez vzorky. Oblúbená sviatočná sukňa bola z jednofarebnej fialovo modrej tlače s leskom do červena (*počervenasta tlačianka* — Rejdová, *zapuštiana, červená* — Rimavská Píla, *farbärska počervenasta* — Rožňavské Bystré, *počervenasta tlačianka* — Vlachovo), ktorú si cenili a ktorú obvykle dcéra dedila po matke. Okrem toho sa na sukne používala i modrotlač so vzorkou (*s červenima prútki* — Čierna

³⁰ Pozri opis ženských sukni u Hunfalvyho (pozn. 10).

Obr. 13. Dievčatko v súčasnom odevu — kabátiku. Rejdová. Foto P. Janek, fotoarchív ÚLUV, Bratislava č. 3869

Lehota, *pruhava tlačianka* — Rejdová). Začiatkom 20. storočia sa začali používať aj iné materiály. Sukne do roboty na všedné dni sa obvykle šili z kartúnu, glotu alebo na zimu z flanelu, barchetu a pod. Názvy sukni, nosených na sviatočné príležitosti, sú odvodené z materiálu, z ktorého boli zhotovené (*baršonka, moldonka, moharka, kangarka, tibejtka, lusterovja, ševija, kamelotka, satinka, delinka* a pod.). V období, keď sa z týchto nových tovársky vyrábaných materiálov začali šiť sukne, v protiklade k monotónnej farbiarčine boli obľúbené pestré farby. Tieto sa podnes udržali v ľudovom odevu vo východnej časti Gemera. Inde, kde sa zachovali iba jednotlivé zvyšky tradičného ľudového odevu, ktoré tvoria prechod k mestskému odevu (tzv. polokroj), farba sukni, ako aj rozličných druhov blúz a kabátikov je prevažne čierna, málokedy v inom tmavom farebnom odtieni, a to jednofarebná alebo s drobnou bielou vzorkou.

Staršie sukne (druhá polovica 19. stor.)

farbiarske — či už z domáceho alebo kupovaného plátna — boli strihove jednotné: ženy si ich šili zo 6 (niekedy zo 4–5) širok (*polá*) plátna, obvykle 70 cm širokého. V tom čase sa nosili dlhé sukne, ktoré siahali *po samé päti*. Naspodu z rubu bola sukňa podšitá asi 5 cm širokým pruhom farebne odlišného materiálu (červený kartún alebo kanafas) (*bláščok* — Gemerská Poloma, *blaha* — Henclová, *blech* — Pača, *podblach* — Rimavská Píla, *blecha* — Slavošovce, *blejšok* — Vlachovo). Okrem jednej poly celá šírka sukne bola nariasená (*porepkať* — Gemerská Poloma, *narepkať* — Rejdová, Vlachovo, *na rapki* — Rimavská Píla, *faldí* — Henclová) asi do 0,5 cm širokých stojatých drobných skladov, ktoré sa robili nechtami za vlhka. Pri páse boli riasy prešité niťou. Nakoniec sa na poriasené diely sukne kládli teplé pecne chleba, aby sa riasenie zaparilo a lepšie držalo (Gemerská Poloma). Pre úsporu materiálu, ako aj práce s riasením zostala jedna zo širok sukne (predná prostredná alebo predná bočná) hladká, nenariasená a často bola aj z iného, lacnejšieho materiálu (plátna, staršieho kartúnu, kanafasu a pod.). Tu bol obvykle umiestnený aj rázporok (tab. III, 8, 10). Sukňa bola v páse všitá do obojka (*obalek* — Henclová, *opasok* — Rimavská Píla, Vlachovo, *obalec* — Rožňavské Bystré), ktorý sa zavazoval na šnúrky (*šnurki, kaňišli* — Vlachovo, *traki na kanšu* — Revúčka), ktoré plietli Cigánky alebo i sedliacky.

Tovársky vyrobené materiály, ktoré sa začali používať v odevu, spôsobili zmenu strihu a ušitia i pri sukniach, hoci v dôsledku vžitej tradície sa i naďalej sukňa šila tak, že celú jej šírku tvorilo niekoľko dielov látky (1 diel — šírka látky); pri niektorých továrskych, najmä vlnených materiáloch bola šírka niekedy až 150 cm. Preto v takomto prípade celú šírku sukne tvorili iba dva diely. No pri kartúne a plátenných materiáloch zostával počet dielov 4–6 ako v minulosti. Avšak nový spôsob šitia sukne, ktorý vyplýval už z použitia nového, kupovaného materiálu, bol taký, že šírka látky (150 cm) tvorila dĺžku sukne, ktorá sa už neskladala z jednotlivých dielov, ale z jedného kusa, zošitého iba vpredu, kde vo šve bol rázpor. Spotreba materiálu na takto ušitú sukňu bola 280 až 330 cm látky. Sukne z kupovaných materiálov sa takisto na drobno riasili. Sukne z lacnejších

Obr. 14–15. Dievčenský účes *na bugle*. Vzadu ihlica s koráľkami — *cilingaše*. Vlachovo. Foto V. Nosáľová 1957, archiv NÚ SAV č. 18237

materiálov bavlnených sa iba naberali v páse, ináč sa nechali rozpustené, z kvalitnejších materiálov boli nariasené od vrchu až na spodok.

Výzdoba sukni bola veľmi jednoduchá. Okrem riasenia a spodného podšitia, ktoré boli funkčné, bolo nad okrajom súkne niekoľko zámikov alebo boli našité rozličné ozdobné stužky a čipky.

Sukňa slúžila i ako ochrana proti dažďu, najmä ak dážď neočakávane zastihol ženy v poli. Na hlavu si vtedy dali obrúsok a naň si ešte prehodili sukňu (Rimavská Píla).

Starodávne biele sukne plátenné nosili ženy do poľa pri siatí a hrabaní vypäté (*obkasanie*) vpredu i vzadu, takže im spod sukne bolo vidieť spodník (Rejdová). Z uvedeného je zrejmé, že v minulosti sa pod vrchnou sukňou okrem spodníka nenosili nijaké iné spodné sukne. Tieto sa začali do ľudového odevu dostávať až neskôr, keď bola snaha rozšíriť siluetu ľudového odevu podľa mestského dobového kostýmu. V nemalej miere to súviselo i s prílevom továrenského materiálu, keďže spodné sukne vyžadovali tenší materiál, z ktorého sa zhotovovali (šifón, kartón a pod.).

Spodná sukňa

Spodnička (Henclová); *gecela* (Lukovištia); *spodňa sukňa* (Lukovištia); *biela kamža* (Markuška); *spodná kanža* (Muránska Lehota); *biela sukňa* (Pača, Rimavská Píla).

Spodná sukňa bola obvykle ušitá ako vrchná sukňa, bola z bieleho tenšieho materiálu, naspodu ukončená strojovou kúpnou výšivkou, ktorá vyzerala spod vrchnej sukne ako ozdoba asi 1 cm, alebo bola ukončená volánom, ktorý bol i ručne vyšitý. Spodné sukne sa nosili tri až štyri. V spodnej sukni a v košeli ženy aj spávali.

Záster a

V Gemeri sa stretávame s dvoma typmi záster: Po prvé sú to zástery, ktoré svojim strihom rešpektujú základný charakter materiálu, z ktorého sú zhotovené. Sem zaradujeme zástery plátenné a vlnené, jednoplové, ako aj zástery zošité zo dvoch širokých plátien, nariasené v páse. Tieto zástery materiálom a strihom poukazujú na to, že sú vývojovo staršie. Po druhé sú to zástery, šité takmer prevažne z továrenského materiálu (kartón,

Obr. 16. Slávnostná úprava hlavy dievčaťa v Rejdovej — veniec s pletkami. Foto P. Janek, fotoarchív ÚLUV, Bratislava č. 3845

glot, šifón), naspodu zaokrúhlené, obšité prípadne volánom alebo ináč ozdobené. Tieto sú vývojovo mladšie, i keď v Gemeri všetky spomínané typy záster — s mnohými variantmi — existovali vedľa seba už od polovice 19. stor. Toto nám potvrdzuje i terminológia. Okrem názvu pre vlnenú zásteru, ktorý jednoznačne označuje zásteru určitého strihu a materiálu, ostatné názvy, ktoré sa v Gemeri vyskytujú pre zásteru (*rúbok, šurc*), sa menia a označujú rozličné druhy záster.

1. Vlnená záster³¹ (*volnanka* — Brdárka, *volnenka* — Gemerská Poloma, *vouňanka, vounanka* — Henckovce, Vlachovo, Rejdová, *volnianka* — Markuška, kde je doložený iba samotný názov) je utkaná z doma pradenej bielej a čiernej vlny, ktorej striedanie v pruhoch tvorí ozdobu zástery. Tka-

nina sa necháva nespľstená, šírku zástery tvoria dve poly (asi 140 cm), vprostriedku zošité, v páse nazberané a všité do obalka. Takéto vlnené zástery sa nachádzajú vo východných obciach Gemera a ich výskyt pokračuje na Spiši a na Horehroní.³² Vlnené zástery sa používali predovšetkým pri špinavejších prácach okolo domu i na poli, najmä v zime, lebo boli teplé. Okrem toho si ich ženy obliekali i v nedeľu poobede do kostola na *večiereň* (Gemerská Poloma). V súčasnosti — s poklesom chovu oviec — si ženy na pracovné príležitosti zhotovujú podobné zástery na spôsob handričkových pokrovcov. Osnova je konopná, ktorú zatkávajú odstrižkami handier — výsledný vzor tvoria pásy rozličných farieb (Vlachovo).

Ako ďalší typ zástery, strihom i materiálom patriacej k prvej skupine, je zásterka z doma tkaného plátna (ľanového, konopného i bavlneného) (*šurc* — Brdárka, Gočaltovo, Rožňavské Bystré, *fertuška, fertucha* — Lehota nad Rimavicou, *zásterka* — Ratkovské Bystré). Šir-

Obr. 17. Účes vydatých žien — *kika* s ihlicou a *košíkom*. Vlachovo 1957. Foto V. Nosáľová 1957, archív NÚ SAV č. 18 239

³¹ Pozri opis vlnenej zástery u Hunfalvyho (pozn. 10).

³² S. Kovačevičová, c. d., 337—338. Na Horehroní sa vlnená zásterka tohto typu nosí v Šumiaci a Švermове.

Obr. 18.—19. Detail paličkovaného čepca a jeho úpravy z Rejdovej. Foto P. Janek, fotoarchív ULUV, Bratislava č. 3839, 3821

ku zástery tvorí šírka plátna, dĺžka sa prispôbuje podľa dĺžky sukne. Spodný okraj zástery zostáva často iba vystrapaný alebo sa vystrapaná osnova vyvážuje do ozdobných strapcov (*viazanka* — Gočaltovo). Niekde sa na dĺžku tejto zástery používa dlhší kus plátna, než je potrebné, ktoré sa asi v jednej tretine preloží a tu sa pripevní v páse. Zástera je teda kúsok pod pásom dvojitá a konce sú vystrapané — jeden na spodnom okraji zástery a druhý asi v polovici zástery tvoria ozdobu (Rožňavské Bystré). Okrem vystrapania a vyvážovaných strapcov delia opticky plochu zástery aj úzke pásy inofarebnej (červenej) prietky — vcelku veľmi jednoduchej. Najnovšie sa tieto zástery aj vyšívajú. V páse sa zástera upevňuje iba zastrčením za sukňu alebo uväzovaním tkanicami. Plátenná jednopolová zástera sa na rozdiel od vlnenej častejšie používala na domáce práce, súvisiace s prípravou jedla doma, na svadbách, krstínach a pod.

Zástery z modrotlače, ktoré sa nosili v Gemeri, boli dvojité: *jednopolové (rúbok* — Čierna Lehota, Gemerská Poloma, *šurc* —

Hačava, Henckovce, Nižná Slaná, Vlachovo, Pača, Ratkovské Bystré, *zástera* — Lukovištia, *chusta* — Rimavská Píla) a *dvojpolové (rúbok* — Brdárka, Chyžné, Slavošovce, *rubok* — Rejdová (obr. 9), Vlachovo). Zástery z farbiarskeho plátna boli zväčša jednofarebné, prípadne s rozptýlenou drobnou alebo okrajovou vzorkou. Dvojpolové zástery boli v páse nariasené a všité do obalka, jednopolové mali v páse dva-tri záševky, ktorými sa sformovali.

Strih jednopoloých a dvojpoloých záster, patriacich do prvej skupiny, ktoré sa v 19. stor. zhotovovali z domácich, prípadne remeselnicky vyrobených materiálov (farbiarčiny), zachoval sa nezmenený i v neskoršom období, keď tieto materiály ustúpili továrenským látkam (glot, kartún a pod.) a zachovala sa zväčša i farebnosť (tmavšie farby s bielou vzorkou).

2. Novší typ záster — *okrúhlych* — nájdeme zasa najmä vo východnom Gemeri v tých obciach, kde sa udržal tradičný odev a kde tvoria posledný vývojový stupeň pred prechodom k mestskému odevu (*rúbok* — Gemerská Poloma, Markuška, Rožňavské

Obr. 20. Účes vydatých žien — na chocheľ, Muránska Zdychava, 1963. Foto V. Nosáfová 1963, archív NÚ SAV č. 21 093

Bystré, *rubok* — Henckovce, Nižná Slaná, *šurc* — Henclová, Kameňany, Kobeliarovo, Ratkovské Bystré, Rejdová, Roštár, Uhorná, *zastiera* — Muránska Zdychava, Ratkovské Bystré, *chusta* — Pača). Najstarším materiálom, z ktorého sa zhotovovali tieto zástery, bol šifón a neskôr všetky druhy továrenských materiálov (glot, hodváb, satén, umelé hodváby a pod.). Okolo celej zástery bol prišitý volán (*fodra*) z toho istého materiálu, z kupovanej strojovej výšivky alebo čipky. Niekde sa tento typ zástery zdobil i ručnou výšivkou, ktorej technika, ornamentika i farebnosť poukazujú na vplyvy mesta. Na zásteru sa niekde prišivalo i vrecko (Rožňavské Bystré).

K o ž ú š o k³³

Kožušok (Brádno, Brdárka, Čierna Lehota, Gemerská Poloma, Gočaltovo, Henckovce, Markuška, Muránska Lehota, Rejdová); *ka-*

mizol (Kameňany); *kožušeni kamizol* (Slavošovce); *kožuch* (Lakovištia, Uhorná); *kožuštek na driek* (Pača).

V minulosti pravdepodobne v celom Gemeri nosili ženy kožúšky bez rukávov. Údaje, získané v teréne, dokladajú ich výskyt v súčasnosti hojnejší vo východnom Gemeri. Kožúšky sú vpredu naprostredku rozstrihnuté a zapínajú sa na gombíky. Okraje bývajú obvykle lemované bielou alebo čiernou barančou kožušinou. Výzdoba kožúškov bola v Gemeri značne rôznorodá, čo súviselo s veľkým počtom kožušníkov, z ktorých každý mal svoj štýl výzdoby. Kožúšky sa zdobili koženou aplikáciou, výšivkou alebo kombináciou oboch týchto techník.

V obciach severovýchodného Gemera sa popri hnedých kožúškoch nosia i biele kožúšky, ktoré sú podobné ako na Horehroní (Šumiac, Svermovo). V súčasnosti sa kožúšky šijú zriedkavo. Pokiaľ ich ešte v teréne nájdeme, sú to staršie výrobky, ktoré dožívajú. Na príčine je upadajúci počet dedinských kožušníkov (*kušnierov*), nedostatok materiálu a pod., lebo kožúšok ako jedna z odevných súčiastok, ktorá ani dnes nestratila svoju účelovú funkciu, pretrváva v odevu na dedine. Kupujú sa konfekčné kožušinové vesty z celtoviny, podšité zajačou kožušinou.

Ž i v ô t i k

Kamizol (Brdárka, Čierna Lehota (tab. III, 5), Chyžné, Kobeliarovo, Nandraž, Slavošovce, Vlachovo); *kamizol* (Kameňany); *lajblik* (Gemerská Poloma, Henclová, Markuška, Nižná Slaná); *lajblik* (Henckovce, Nandraž, Pača, Rejdová (tab. III, 1, 4, 7; tab. A, 8; tab. B, 4, 7); *lajblik* (Rožňavské Bystré); *bruslak* (Muránska Lehota); *bruslák* (Muránska Zdychava) (tab. II, 2, 3; tab. B, 9, 10); *míder* (Hačava, Lukovištia).

Živôtik bol odevnou súčiastkou, ktorá sa spravidla obliekala na oplecko (a neskôr na košeľu), s ktorým tvoril základný odev, pokrývajúci vrchnú časť trupu.

Najstaršie živôtiky sa šili z rozličných kúpnych materiálov rôznej farebnosti. Často boli sukňa i živôtik ušité z tej istej látky a tvorili akýsi celok. Všeobecne nebolo zvykom šiť

³³ Pozri pozn. 18.

živôtiky z doma vyrobených materiálov, čo spolu so strihom poukazuje na neskoršie prebratie tejto súčiastky z historického odevu do ľudového odevu. Na zhotovenie živôtika sa kupovali rozličné tenké vlnené látky (*šafol* — Henclová, *kazán* — Rožňavské Bystré, *tibet* — Vlachovo) a brokáty (*luster a biele košíki v ňem* — Čierna Lehota, *brokát* — Vlachovo), ale najviac sa používal zamat a plyš (*baršon* — Gemerská Poloma, Muránska Lehota, *baršun* — Vlachovo, *plus* — Kobeliarovo, *glot, hodvab* — Pača, *plušč* — Vlachovo, *hodbab* — Vlachovo) a i.

Staré typy sviatočných živôtikov vo východnej časti Gemera boli ozdobené pomerne jednoduchým šnurovaním — väčšinou bielymi tresami na predných dieloch a na chrbte (obr. 9, 19). V páse boli obvykle ukončené naberaným šôsikom. Zapínajú sa na kovové filigránske gombíky, ktoré sa údajne vyrábali v Rožňave.³⁴ Ďalším rozvinutím tohto typu živôtika je dnešný sviatočný živôtik s bohatým šnurovaním vpredu i na chrbte, v páse má šôsik zložený z jednotlivých prekrývajúcich sa poloblúkových kusov látky (*caki*), takisto ozdobených šnurovaním (tab. III, 1, 4), filigránske gombíky sú nahradené kovovými gombíkmi továrenskej výroby. Šnurované živôtiky nájdeme predovšetkým pri sviatočnom odevu v Rejdovej a v okolitých dedinách (obr. 2, 3).

Ďalší typ živôtika bol oveľa jednoduchší (málo zdobený, chýbalo šnurovanie) a šil sa zväčša z čiernych materiálov, niekedy s drobnou vzorkou (tab. III, 2, 3, 5, 7). Vo východnom Gemeri predstavuje asi starší vývojový typ (nosia ho staršie ženy, kým mladšie nosia živôtik s *cakmi*), ako aj typ pracovného živôtika. Na ostatnom území Gemera je to jediný existujúci typ živôtika pre všedný deň i sviatok.

Živôtiky obvykle šili dedinské krajčírky (*ševkiňa*), lebo strih bol pomerne komplikovaný — sledoval líniu tela. Živôtik bol v páse vybratý a podšitý lacnejším materiálom (plátnom, kanafasom). Niekde doň všivali aj kostice (*jišpáni* — Čierna Lehota).

Obr. 21. Háčkovaný čepiec z obce Lukovišťa. Foto V. Nosáľová 1958, archív NÚ SAV č. 18 424

Kožuch³⁵

Pre celú oblasť Gemera sa vyskytuje názov *kožuch*.

Starodávne ženské kožuchy boli podľa údajov dlhé po päty. Až neskôr sa začali nosiť trištvrtňové kožuchy,³⁶ a to už od polovice 19. stor., avšak v niektorých obciach sa i na existenciu tejto novšej formy pamätajú iba najstarší informátori (Muránska Zdychava). Zafarbenie i výzdobu mali takú istú ako kožúšky bez rukávov.

Strih a forma dlhých ženských kožuchov bola na celom území Gemera podobná: kožuch bol do pása vyformovaný podľa postavy a od pása nadol sa rozširoval. Časť od pása nadol sa volala *šosa* (Čierna Lehota). Šosa sa nosila alebo spustená, alebo sa obidva predné

³⁴ Strediskom gombikárskeho remesla podľa zistení z terénu v Gemeri bola Rožňava. A. Spiessz, v c. d., 32 uvádza, že tu existoval gombikársky cech od r. 1676.

³⁵ Pozri pozn. 18.

³⁶ Pozri opis ženských kožuchov u Hunfalvyho (pozn. 10).

rohy vyvrátili a vzadu na chrbte sa pripevnili. Kožuch mal dlhé rukávy a jeho dĺžka sa menila.

Ženy nosili kožuchy v zime do kostola a na pochôdzky až do začiatku 20. stor., resp. v niektorých dedinách až do druhej svetovej vojny (východná časť Gemera, najmä Rejdová). V Uhornej, ktorá odevom inklinuje už ku Spišu, šli ženách a nevesta koncom 19. stor. v dlhom bielom kožuchu, ktorý bol vpredu vyšívany. Avšak už začiatkom 20. stor., hoci sa kožuchy ešte nosili, prestali sa ako svadobný obradový odev používať.

Vizitka a blúza

Vizitka (Brádno, Brdárka, Čierna Lehota (tab. V, 8; tab. B, 8), Hačava, Chyžné, Kobeliarovo, Lehota nad Rimavicou, Lukovišťa, Muránska Zdychava, Nandraž, Nižná Slaná, Pača, Ratkovské Bystré, Rejdová (tab. V, 3; tab. VI, 1; tab. B, 1), Rimavská Píla, Rožňavské Bystré, Rybník, Slavošovce).

S vizitkou sa stretávame na celom území Gemera, v obciach s rozličnými vývojovými štádiami tradičného ľudového odevu, a to od obcí, kde sa ešte zachoval a sa nosí, až po tie, kde sa prešlo k mestskému odevu. Vizitka je v ľudovom odevu novou súčiastkou, prevzatou z mestského odevu. Preto ani jej funkcia nie je taká vyhranená, ako je to pri archaických základných súčiastkach (oplecko, spodník, úprava hlavy a pod.). Od druhej polovice 19. stor. sa podľa údajov z terénu začala vizitka nosiť i v gemerských dedinách. V tom vývojovom období, keď sa v tej ktorej dedine ešte nosili spodník a oplecko alebo košeľa, vizitka mala funkciu vrchného odevu. Bol to istý druh kabátika, ktorý bol podšíty (kanafasom, plátnom) a nosil sa na chladnejšie dni (obr. 10). Neskôr v štádiu, keď sa v niektorých dedinách už i košeľa stala spodnou bielizňou, vizitka prebrala funkciu oplecka, prestala sa podšívvať. Mala tú istú funkciu ako dnešná mestská blúza, ktorá asi v tretine 20. stor. sa takisto dostala do ľudového odevu ako ďalšia súčiastka, prevzatá z mestského odevu. V súčasnosti existujú obidve formy popri sebe (obr. 12). Vizitka si zachovala módnú líniu z polovice 19. stor. (prebratie v páse, odstávajúce šosy, naberané okrúhle rukávy, niekedy vystuženie kosticami) a blúza zasa konzervovala módu z obdobia

po prvej svetovej vojne (nevybratá do pása, krátke rukávy, špicatý alebo okrúhly golier). Názvy sa v súčasnosti prelínajú, keďže ide o funkčne rovnaké súčiastky.

Materiál, z ktorého sa vizitky a blúzy zhotovovali, bol v súhlase s ich mestským pôvodom vždy kupovaný. Vizitky sa v počiatčnom štádiu šili aj z modrotlača a okrem toho zo všetkých druhov továrensky vyrobených látok vlnených a bavlnených. Práve tak to bolo aj pri blúzach.

V období nosenia oplecka, živôtika a sukne bolo už vidieť snahu (najmä v sviatočnom odevu), aby živôtik a sukňa boli z rovnakého materiálu. Neskôr keď oplecko so živôtikom nahradila vizitka alebo blúza, táto tendencia ešte zosilnela, čo možno považovať za prvok, ktorým ľudový odev nadobúda cez formy tzv. polokroja mestský charakter (obr. 12).

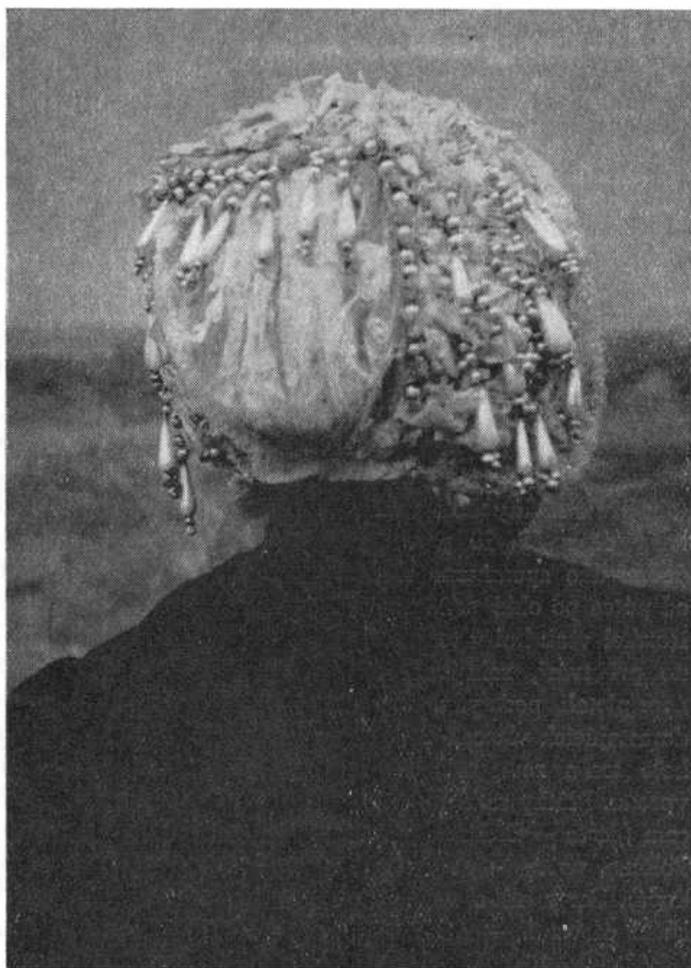
Vizitky (menej už blúzy) šili pôvodne dedinské krajčírky (*ševkiňe*), lebo netradičné súčiastky sa komplikovanejším strihom vymykali z bežných znalostí a skúseností šitia tradičných súčiastok. Avšak už po prvej svetovej vojne, keď sa začali popri vizitkách nosiť i blúzy, ktoré boli jednoduchšie, mnohé ženy sa ich naučili šiť, dnes šijú i na stroji, takže si tieto súčiastky pre bežnú potrebu šili samy.

Vizitky a blúzy nemali ustálený spôsob výzdoby. Staršie vizitky prevzali šnurovanie zo živôtikov a neskôr napodobovali mestský odev — našivali sa na ne stuhy, zamatky, korálky a pod. Takisto blúzy sa v polovici 20. stor. držali podľa mestskej módy, i keď oneskorenej (vyšívanie strojom, zámiky, volány a pod.).

K a b á t

Kabat (Brádno, Kobeliarovo, Rejdová (tab. VI, 2, 3; tab. B, 3, 5), Vlachovo); *kabát* (Čierna Lehota (tab. VI, 4, 5; tab. B, 6, 11), Hostišovce, Nandraž, Rimavská Píla).

Ďalšou súčiastkou ženského vrchného odevu bol niže pása siahajúci kabát, ktorý vošiel do ľudového odevu vtedy, keď sa už prestali vo väčšej miere nosiť trištvrtové kožuchy a vizitka nahradila oplecko (lebo dovtedy sa nosila vizitka na oplecko) a kabát vlastne prevzal funkciu vizitky i kožucha ako vrchného odevu pre chladné počasie (koniec 19. stor.), keďže niekedy bol podšíty barančinou.

Obr. 22. *Perlový čepiec* zo Slavošoviec. Polovica 20. storočia. Foto V. Nosáľová 1963, archív NÚ SAV č. 21 106

Materiálom, z ktorého sa šil kabát, bolo väčšinou jemné kupované súkno alebo glot tmavých farieb (čierna, tmavomodrá). Kabát bol podšitý bielou baraňou kožušinou alebo bol vyvatovaný s podšívkou. Strih mal podobný ako vizitka, t. j. do pásu bol vybratý a od pásu nadol boli šosy.

Na kabát sa prišivali rozličné ozdobné šnúry a stuhy, obyčajne vo farbe látky. Starodávny kabát sa zapínal na strieborné (mosadzné) filigránové gombíky a slučky, neskôr iba na kupované gombíky. Kabáty šili krajčieri.

Úprava a pokrytie hlavy

Len čo začali malým dievčatkám dorastať vlasy do väčšej dĺžky, začali sa česať podobne ako dievky, ale ich účes sa predsa líšil od dievočkého niektorými detailami. Základom účesu bol jeden, zriedkavejšie dva zapletené vrkoče, ktoré viseli spustené na chrbte (*vlasí lou* — Lukovištia, *lov* — Lehota nad Rimavicou). Vlasy sa naprostriedku predelili pútcou (*pútec* — Kameňany, *pútec* — Lukovištia) a od neho po obidvoch stranách nad sluchami sa postupne priberali dorastajúce vlasy a zakrúcali sa, až sa na zátylku začali zapleť. Takýto účes so zakrútenými vlasmi sa nazýval *vikrutki* (Brdárka, Kobeliarovo), *pletki* (Kobeliarovo, Vlachovo), *ukle* (Rejdo- vá) alebo *na bugle* (Vlachovo) (obr. 14, 15). Obdobný dievčenský účes bol taký, že namiesto zakrúcania vlasov pletli už od pútea po obidvoch stranách malé vrkôčiky, ku ktorým postupne priberali krátke vlasy, aby tieto nepadali do očí (*malie vrguošike* — Lukovištia, *pletki* — Čierna Lehota, *pletki* — Rimavská Píla). K týmto malým vrkôčikom niekedy pripletali stužky na spevnenie i na

ozdobu (Čierna Lehota). Vzadu sa zakrútené alebo spletené vlasy spojili a zaplietol sa z nich jeden alebo dva vrkoče (*vrkoč*, *vrguoš*, *vrkvaš* — pre celú oblasť; *kosa* — Uhorná, Pača, *copki* — Henclová), na ktoré sa v zátylí uviazali rozličné stužky, niekedy i ozdobné ihlice (*cilingaše* — Vlachovo; obr. 15) a na konci zasa stužky. Vrkoč sa plietol spravidla z troch alebo niekedy i z 5–7 prameňov vlasov (*hubka* — Slavošovce, *hubka* — Rejdová, *pletke* — Hostišovce).

Ďalšou obdobou účesu s vrkočom bol účes, ktorý nosili dospelé dievky pred vydajom. Pre tento účes boli charakteristické tzv. *pletki* (Brdárka, Kobeliarovo, Rejdová, Slavošovce) (obr. 16). Pletky boli vrkôčiky, pletené niekedy až z 18–20 prameňov, ktoré sa podobne ako spomínané malé vrkôčiky plietli od pútea po obidvoch stranách nad sluchami. Rozdiel však bol v tom, že pletky viseli voľne pri tvári, zakrývali uši, lebo vlasy sa nepripletali postupne, tak ako to bolo pri dorastajúcich vlasoch. Naopak, pre tento účes bolo treba rovnomerne dlhé vlasy, najmä vpredu. Pletky sa nosili s partou alebo s vencom (*parta* — Brdárka, Henckovce, Gemerská Poloma, *veňec* — Brdárka, Kobeliarovo, Rejdová). Party alebo vence nosili slobodné dospelé dievčatá — niekedy už od 10 rokov (Rejdová) — na sviatky (Vianoce, Veľká noc, Turíce), ďalej ako družice (*na beluše* — Rejdová) a napokon i nevesta.³⁷ Dnes názov *parta* i *veňec* vo východnom Gemeri označuje veniec z umelých kvetov (voskových, papierových), ozdobený stužkami, perami, korálikami a pod. (obr. 16). V minulosti parta bola čelenka, ktorú nosili slobodné dievčatá alebo nevesty. O tom, ako parta pôvodne vyzerala, sú informácie nejasné i z východného Gemera. Na veniec, ktorý pravdepodobne v polovici 19. stor. nahradil partu, preniesol sa i starší názov už zanikajúcej súčiastky. Vrkôčiky (pletky) sa spočiatku plietli z vlastných vlasov, takže pred veľkými sviatkami

dievky už od polnoci nespali, lebo pletky vedelo upliesť len niekoľko žien v dedine. Pletky sa zapletali až z 20 prameňov a každý prameň sa namočil cukrovou vodou, aby bol hladký a nestrapil sa. Dnes sa nosia pletky falošné, z vlasov, ktoré odstrihnú neveste pri začepčení, alebo z vlasov, ktoré si vystrihajú dievčatá s hustými vlasmi. Parta alebo veniec ako odznak slobodného dospelého dievčaťa (nie nevesty) postupne zaniká už od polovice 19. stor. V západnej časti Gemera možno o nich v teréne získať iba veľmi nejasné informácie. No i vo východnej časti, ktorá je konzervatívnejšia, táto úprava hlavy zaniká. Parta sa nosí už iba ojedinele na veľké sviatky (obr. 2) a jej nosenie obnovili v súboch. Veniec sa najdlhšie udržal iba v sobášnom obradovom odevu nevesty, ale i tam ho v súčasnosti nahrádza závoj. V západnom Gemeri sa už začiatkom 20. stor. sobášili ženy v závoji, ba dokonca niekde i v klobúku (Hostišovce, Kameňany).

Začepčenie (*zavíjanka*) v svadobnom obrade bolo symbolickým aktom, keď sa z mladej nevesty stáva žena. Všade tam, kde sa zachoval tradičný odev, vydatú ženu charakterizuje predovšetkým zmena účesu a pokrytie hlavy čepcom. V Gemeri v súčasnosti môžeme nájsť tri typy ženských čepcov a s nimi súvisiacu úpravu vlasov.³⁸

1. Najvyhranenejšou oblasťou je údolie hornej Slanej s obcami Brdárka, Gemerská Poloma, Henckovce, Kobeliarovo, Nižná Slaná, Vyšná Slaná, Rejdová, Vlachovo a Gočovo.³⁹ V minulosti v Rejdovej svadba trvala aj týždeň a nevestu zavíjali až posledný deň. Dnes je zavíjanka v ten istý deň ako sobáš. Nevestu na zavíjanku pripravovala niektorá žena z rodiny, ktorá vedela upraviť tradičný účes — kiku (*kika*). Neveste, ktorá mala hustý a dlhý vrkoč, tento čiastočne odstrihli, aby sa zmestil do košíka. Vlasy sa v tyle zviazali a potom sa rozdelili do dvoch prameňov. Nad zviazaním sa do vlasov zasunula

³⁷ Z Horechronia máme zprávu, že dievky chodili hrabať v parte, ktorú si pri práci zložili z hlavy. Pravdepodobne to bol prežitok stáleho nosenia party u mladých dievčat (V. Nosálová, c. d. 102).

³⁸ Z tohto delenia sa vynímajú obce Henclová a Uhorná (pozri pozn. 15).

³⁹ V minulosti bola táto oblasť pravdepodobne väčšia, ako to naznačujú údaje z literatúry (Bartholomaeides, Hunfalvy), ako aj zprávy z terénu. Podľa nich aj v Hačave nosili ženy čepce, ktoré plietli ženy v Gemerskej Polome.

poloblúková kovová ihlica (*ihlica*), okolo ktorej sa obidva pramene, každý osobitne zakrútený, ovinuli, jeden z jednej a druhý z druhej strany. Týmto sa vytvorilo akési koliesko z vlasov. Na ihlicu sa zavesil kovový košík (*košík*). Potom sa ihlica otočila tak, že poloblúky smerovali k hlave a tým sa celý účes upevnil⁴⁰ (obr. 17).

S týmto tradičným účesom korešponduje i typ čepca (tab. V, 2; tab. B, 2; obr. 18) — *šepiec*, ktorý má charakteristickú čipkovú pletenú čelenku a dienko z jemných materiálov — tylu, záclonoviny a pod. (tab. V, 2; tab. B, 2). Čelenku — *čipki* (tento názov sa preniesol i na celý čepiec) plietli ženy takmer vo všetkých uvedených obciach. Dnes je nosenie čepcov na ústupe a s tým i výroba čipiek. Čelenka na gemerskom čepci má i svoje charakteristické farebné ladenie. Napríklad svadobný čepiec z Rejdovej je bledomodrý, zelený a červený, čepiec pre mladé ženy je bledomodrý, čierny a červený, pre staršie ženy a smútočné príležitosti bledomodrý s trochou červenej farby. Po vypraní modrá farba vybledne a zostáva biela. V Rejdovej dievka dostane dnes iba tri čepce, z toho jeden červený, do ktorého ju zavijú.⁴¹ Namiesto čepcov vydaté ženy dnes nosia na hlavách rozličné šatky a čepce sa nosia iba na niektoré slávnostné príležitosti, na svadobnú hostinu, krstiny, na priadky a pod.

2. Ďalším typom je čepiec (*šepiec*), ktorý nájdeme v oblasti stredného Gemera v obciach Čierna Lehota, Hačava, Chyžné, Markuška, Muránska Lehota, Muránska Zdychava, Nandraž, Ratkovské Bystré, Revúčka, Rožňavské Bystré, Slavošovce (tab. V, 13; tab. A, 14). Tento typ čepca sa v minulosti pravdepodobne kryl s typom účesu nazývaného *chochel* (Muránska Lehota, Muránska Zdychava, Revúčka), *chochlik* (Nandraž), *kochel* (Muránska Zdychava) (obr. 20). Robil sa z 1–2 vrkočov, obkrútených okolo hrebeňa, zapichnutého v zátyli, a upevnených ihlicami (*hernádle*).

V posledných desaťročiach sa tento typ

čepca územne rozšíril, avšak vo funkcii výlučne obradovej, ako bohato vyzdobený čepiec, používaný iba na začepčenie nevesty (*čepiec pátrikaví* — Brádno, *perloví šepiec na zavíjanie* — Čierna Lehota, *brmbolcaví šepiec* — Chyžné, *perľaví šepiec* — Markuška, *perľaví šepiec* — Rožňavské Bystré, *šepiec perľaví z pantľov* — Slavošovce, *pantľikaví šepiec* — Muránska Lehota, *šepiec s pátrikami* — Ratkovské Bystré, *virezani perľaví čepiec* — Markuška, Slavoška, Geceľovce, *šepiec z ružových pantľikov a na ňom čipuočki a perle* — Muránska Zdychava (obr. 22; tab. V, 11; tab. A, 7). Takéto čepce vedeli robiť iba niektoré ženy (v Čiernej Lehote, Slavošovciach) a na objednávku ich dodávali do okolitých obcí. Na svadobný obrad sa teda tento čepiec nosí i tam, kde je rozšírený účes, nazývaný *kont*, a na všedné dni nosia staršie ženy čepiec opisovaný pod bodom 3, alebo sa už čepiec vôbec nenosí, iba šatka. Výnimku tvorí obec Rožňavské Bystré, kde sa síce ešte stretne s účesom, ktorý nazývajú *kika*, ale formou je to účes chocheľ. Dozadu sčesané vlasy, bez pútea, sú v zátylku zviazané a z nich sú upletené dva vrkoče, ktoré sú obkrútené okolo hlavy na spôsob venca. Nad čelom bol v minulosti zapichnutý hrebeň (*hreibenšok*), dnes ihlica (*polianco*), ktorá má zachytiť vrkoče nad čelom. Vrkoče sú upevnené ihlicami (*hernádle*). Ženy nenosia čepiec, ale si veniec z vrkočov zaväzujú do menšej šatky z červeného kašmíru (*čardáš*). Navrch si uväzujú ešte jednu šatku.

3. Tretím typom je čepiec, ktorý sa pravdepodobne prevzal z mestského odevu. Vyskytuje sa v obciach Čierna Lehota (*šepiec, kapišon*), Chyžné (*šepiec*), Lukovištia (*šepiec*), Markuška (*šepiec*), Roštár (*kapišon*) (tab. V, 4; tab. A, 5). Bol zhotovený z čiernej alebo bielej látky (plátna, listru, glotu) alebo bol háčkován a vzadu bol prišitý široký volán (*fodra*) (obr. 21). Podľa údajov z Roštára a Čiernej Lehoty nosili ho ženy remeselníkov a kupovali ho hotový v Revúcej.⁴²

Spojitosť s mestským alebo polomestským,

⁴⁰ Pozri opis ženského účesu s košíkom u Hunfalvyho (pozn. 10).

⁴¹ Bližšie o technike pletenia, vzoroch a výrobe čipiek v Gemeri vôbec pozri E. Marková, c. d., 140–156.

⁴² Pozri opis čepcov z okolia Rybníka a Revúcej u Hunfalvyho (pozn. 10).

remeselníckym typom oblečenia nachádzame i v type účesu, rozšíreného na celom ostatnom území Gemera pod názvom *kont*, *kontik*. Sú to 1—2 vrkoče zakrútené v zátylí do uzla, ktorý je niekedy utvorený i okolo hrebeňa (Čierna Lehota, Markuška, Roštár) alebo paličky (*drievce* — Rimavská Píla), čím sa blíži k predchádzajúcemu typu ľudových účesov. Väčšinou však je iba jednoducho upevnený ihlicami (*hernádle*). Vo väčšine západogemerských obcí už ani najstaršie ženy sa nepamätajú na nosenie čepca. Iba na svadbe prežil zvyk zaviť nevestu do čepca, ktorý sa kúpil v meste výnimočne na túto príležitosť. Na mnohých miestach však i čepiec neskôr nahradila iba červená šatka (Hostišovce, Kraskovo, Lehota nad Rimavicou, Nandraž, Revúčka).

O b u v

Najrozšírenejšou obuvou žien na celom území Gemera boli čizmy (*čizmi*) z čiernej kože s polovysokými opätkami, s mäkkými alebo tvrdými sárami, ktoré boli na zvršok prísité mäkkou kožou, ktorá sa zhrňala (*harmunikavie čizmi* — Gemerská Poloma). Čizmy šili čizmári a chodili ich predávať na jarmoky. Okrem toho sa čizmy šili na objednávku. Tieto boli drahšie a kvalitnejšie (*diavockje čizmi boli za 15 korún, boli i po 4 zlatovke ale to boli jermočnie a nie na hotovia*). Čizmy boli na vtedajšie pomery drahé a nosili sa na sviatočné príležitosti a do mesta. Do práce sa nosili papuče, kapce alebo sa chodilo naboso.

V dedinách východného Gemera aj v ďalších nosili ženy v zime, staršie i v lete, *kapce*, celé i s podošvou ušité z domáceho ovčieho súkna všetkých farieb. Šili ich miestni kapčiari alebo aj čizmári.⁴³

Ako pracovná obuv sa nosili aj *papuče* (Hostišovce, Lukovištia, Ratkovské Bystré, *šlápčugi* — Rožňavské Bystré), okolo domu, do poľa, najmä v lete, ale aj „za cestou“ do Rožňavy (Rožňavské Bystré). Vrch papuč tvoril iba pás remeňa, ktorý bol pripevnený na koženú (Hostišovce, Lukovištia, Ratkovské Bystré, Rožňavské Bystré) alebo na drevenú

podrážku (Gemerská Poloma). Šili ich obuvníci.

Samozrejme v minulosti sa v lete chodilo veľa naboso, niekedy i v zime okolo domu. Údaje o tom, že by ženy nosili krpce, sú veľmi zriedkavé (Brádno).

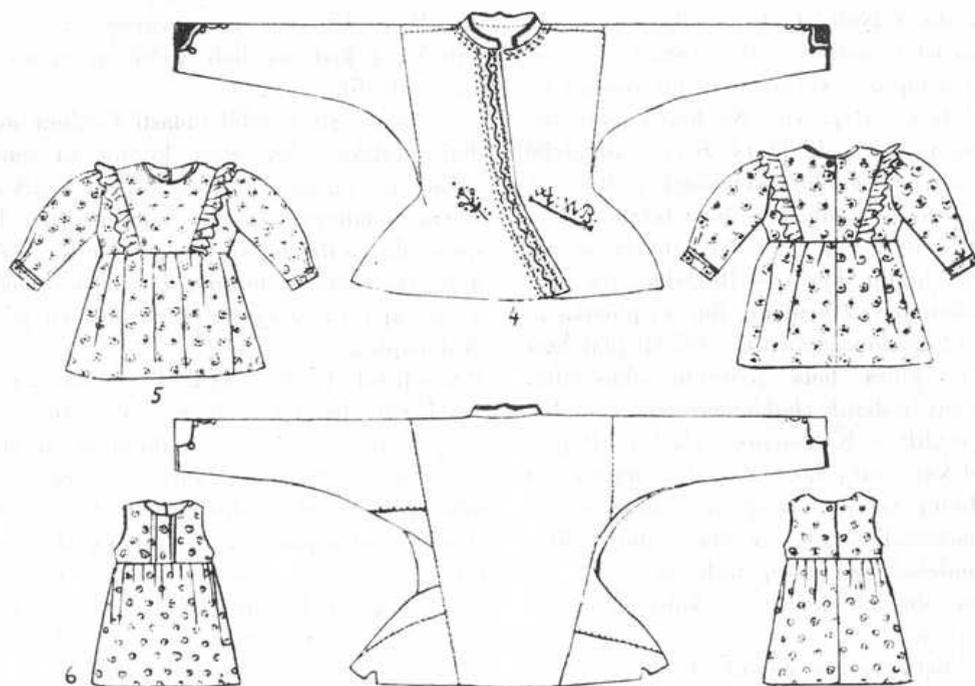
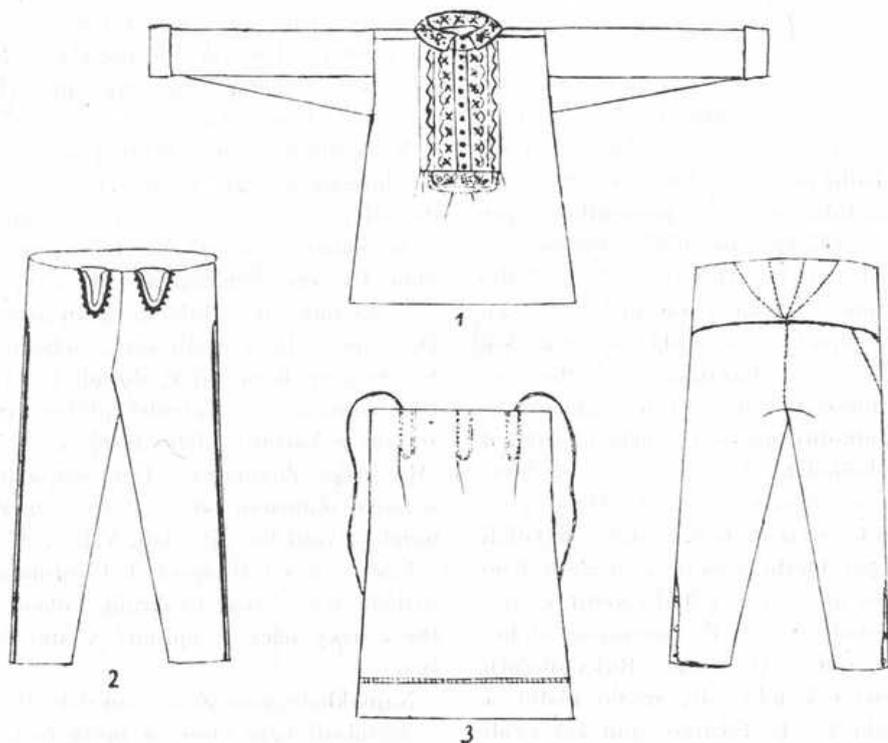
Začiatkom 20. stor. sa začali niekde nosiť už i mestské formy obuvi, napríklad vysoké čierne šnurovacie topánky (*kamašle* — Hostišovce, Roštár), čo súviselo s celkovým polomestským rázom odevu v niektorých gemerských dedinách. V súčasnosti sa zo všetkej tejto obuvi najviac nosia ešte *kapce*, ktoré sa jednak dávajú šiť, jednak sa kupujú v obchodoch popri celej škále obuvi priemyselne vyrábanej.

O d e v n é d o p l n k y

Takmer na celom území Gemera nosili ženy na hrdle šatku — štvorcovú (*hantušok* — Brdárka, Henckovce, *hantušok* — Nandraž, *hantušok s franciami* — Čierna Lehota, Slavošovce, *hantuška na šiju* — Rožňavské Bystré) alebo trojuholníkovú (*kosiška* — Henckovce, Muránska Zdychava, Slavošovce, *kosiška na šiju* — Brdárka). Štvorcové šatky sa kupovali hotové, boli z rozličného vlneného alebo hodvábného materiálu, na okraji ukončené strapcami. Trojuholníkové kosičky boli z jemnejšieho kupovaného plátna, obvykle bieleho, niekde i farebného (červené v Henckovciach), naokolo boli ukončené vyšívanými zúbkami, dierkovou výšivkou i plochým stehom (Klenovec), háčkovanou čipkou alebo strojovou výšivkou. Šatka alebo kosička sa nosila na oplecko alebo na košeľu a ovinula sa okolo hrdla, na prsiach sa prekrížila a zaviazala sa na chrbte, alebo sa zastrčila za sukňu; až potom sa obliekol živôtik. Biele kosičky sa nosili na zábavu, na tanec, vlnené alebo hodvábné šatky so strapcami na sviatok, do kostola.

Zo šperkov sa vo východnom Gemeri nosili korálky z fúkaného skla (*pátriki* — Brdárka, Muránska Lehota, *paceriki na šiju* — Rejdová, Vlachovo) (obr. 2). V Rejdovej voľakedy korálky nosila žena na krku iba dovtedy, kým nemala deti.

⁴³ Pozri opis obuvi žien u Hunfalvyho (pozn. 10).

Tab. I. Mužský a dětský odev. 1. Mužská košele, Rejdová. 2. Súkenné nohavice, Muránska Zdychava. 3. Mužská zástera, Rejdová. 4. Kabanica, Rejdová. 5.—6. Dětské šaty — kabátik, Muránska Zdychava

V minulosti, t. j. asi od polovice 19. stor. novorodené dieťa zakrútili do plienok, ktoré sa robili z obnosených plátenných súčastok, zabalili ho do vankúša (*duchviška* — Brdárka) a tuho zaviazali povojníkom (*povojník* — Brdárka, *povojník*, *bimban* — z nem. Wickelband — Rimavská Píla). V dedinách, ktoré sa viacej dostali do styku s mestom, plienky nahradila plátenná košieľka, ktorá síce mala rukávy, ale tieto sa v prvých mesiacoch dieťaťa na ruky nenafahovali (jednotný názov pre celú oblasť bol *košieľka*, *košieľka*, *košulka* — Henclová, *opondiška* — Rimavská Píla). Tieto prvé košieľky, v ktorých sa dieťa krstilo, odkladali si ženy od prvého do pokonného dieťaťa, lebo verili, že iba ak sa v nej budú krstiteľ všetky deti, len vtedy sa budú navzájom dobre znášať — *rovnať sa* (Revúčka). Ruky dieťaťa pritiahli rovno k telu, aby rovno rástlo, a dlhší čas (do 12—18 týždňov) mu zakrývali oči, aby ani slnko nevidelo, aby mu *z očí ňezavadilo*. Z tých istých dôvodov mu kládli pod pazuchu rastliny *čištec* (*Stachys recta*) a *čertovo lajno* a viazali červenú šnúрку na šiju (Brdárka, Rejdová). Na hlave malo novorodeniatko čepček, ktorý ženy ušili alebo uháčkovali a ozdobili stužkami i flitrami. Takto oblečené a zabalené dieťa ležalo zväčša v kolíske urobenej z plachty, ktorá sa zavesila na hradu (*hinta* — Brdárka). Ak bolo novorodeniatko zakrútené iba v plienkach, asi po 12 týždňoch mu tiež obliekli plátennú košieľku, ktorá bola jediným oblečením. Háčkovaný kabátik (*haklovani reklik* — Brdárka, *reklik* — Kameňany, *reklik* — Rejdová) bol ešte začiatkom 20. stor. najmä vo východnom Gemeri zriedkavý, inde si ho ženy háčkovali samy. Až masovým rozšírením konfekcie za prvej ČSR sa začali na košieľku obliekať kupované kabátiky, strojoivo pletené.

Keď dieťa začalo chodiť, naďalej nosilo košieľku (z bieleho plátna, ozdobenú strojovou výšivkou), niekde ako vrchný odev, inde na ňu obliekali deťom ešte šatôčky z kartúnu, barchetu a iných továrenských materiálov, ktoré nosili deti bez rozdielu pohlavia — niekde iba do 3 rokov (Kameňany), inde až kým nezačali chodiť do školy (Brdárka). Šaty nazývali *vigan*, *vigančok* (Brdárka, Ka-

meňany), *kabát* (Gemerská Poloma), *kabacik* (Henclová), *kabátik* (Muránska Zdychava, Rejdová), *kabátik* (Revúčka) (tab. I, 5, 6; tab. A, 2, 3; obr. 13).

V minulosti najmä školský vek znamenal v oblečení dieťaťa zmenu. Chlapci obvykle dostali nohavice (najčastejšie plátenné gatky alebo nohavice mestského strihu), vo východnom Gemeri chudobnejší súkenky, bohatší mestské nohavice (Brdárka) a ku nim košeľu. Dievčatá naďalej nosili šaty, alebo tam, kde bol živý tradičný odev, dostali košeľu s dlhým stanom z domáceho plátna, sukňu a živôtik z kartúnu alebo farbiarskeho plátna (Muránska Zdychava). Tieto súčiastky boli strihove obmenou odevu dospelých, iba materiál sa volil lacnejší (tab. VII, 1, 2, 3, 5).

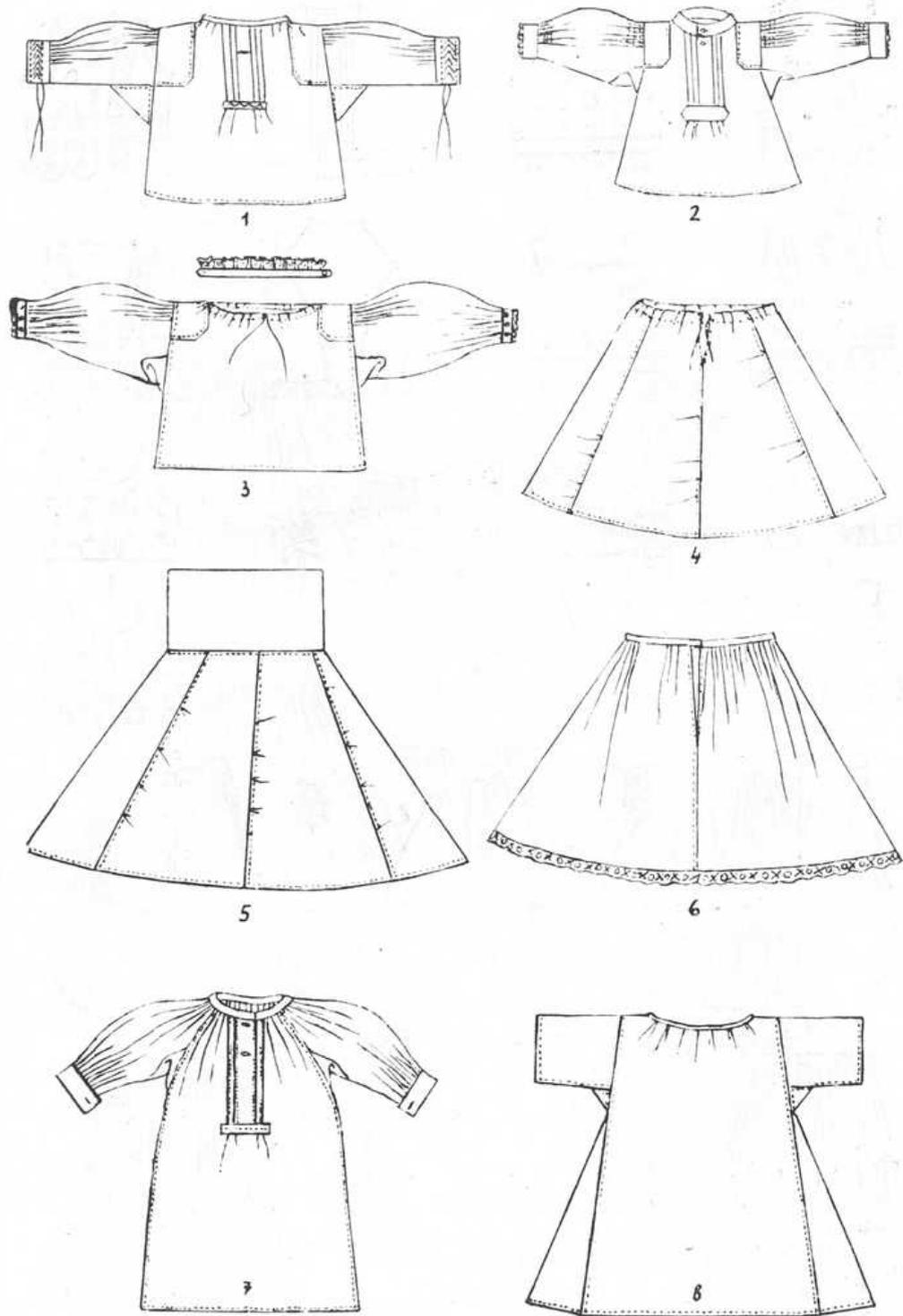
Účes malých chlapcov bol jednoduchý — strihali ich doma naokružlo okolo hlavy. Dievčenský účes je opísaný v stati o účese žien.

Najnákladnejšou súčiastkou detského odevu v minulosti bola obuv, a preto často až do školského veku chodili deti bosé, a to i v zime. Preto ich bolo treba *varovať* (nosiť na chrbte), i keď už boli väčšie a mohli by samy chodiť.

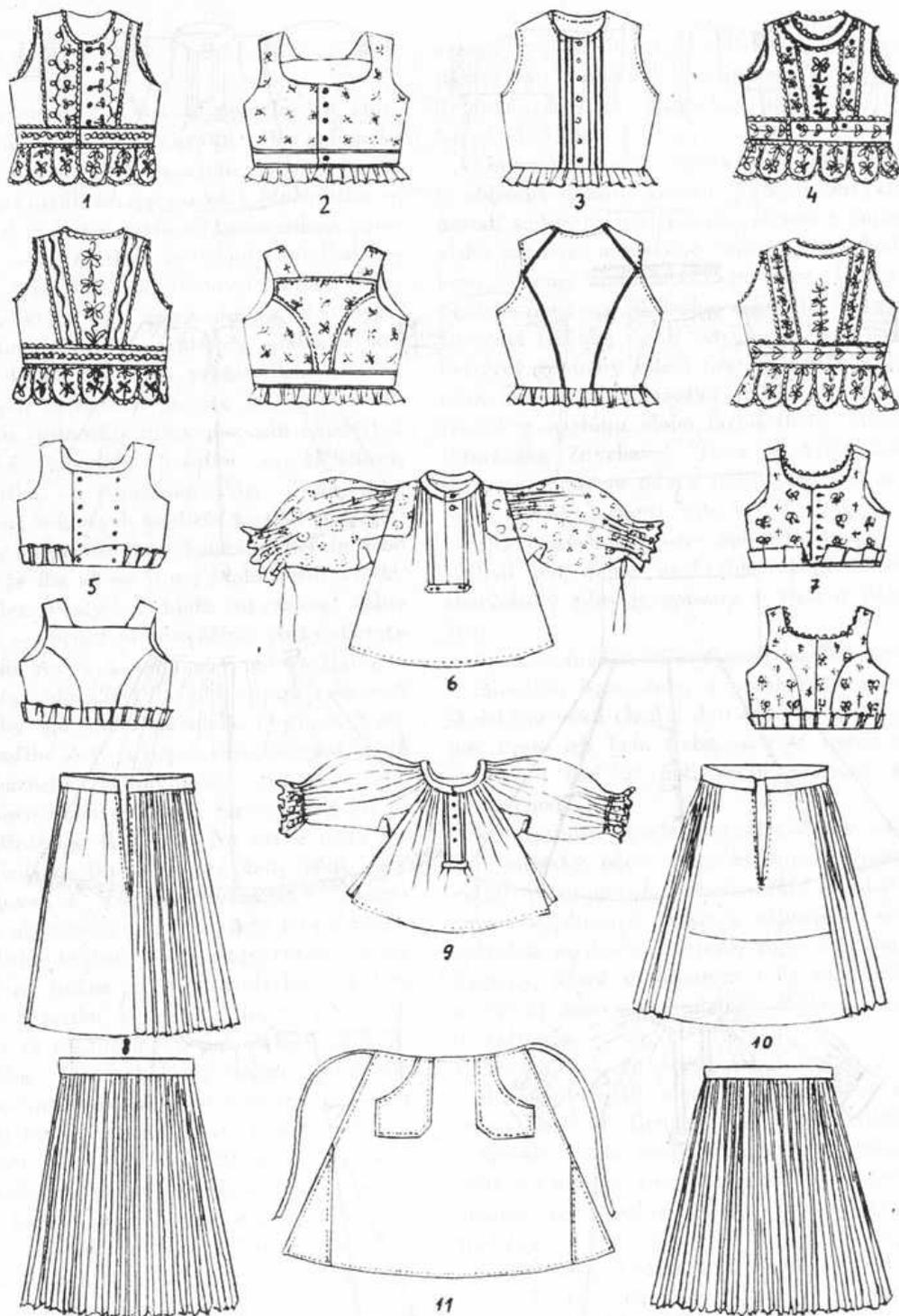
V súčasnosti v celej oblasti Gemera nosia deti mestský odev, resp. kupuje sa cenove veľmi prístupná konfekcia. Táto radikálna zmena v odievaní, najmä u najmenších detí, spôsobila po druhej svetovej vojne i zvýšenie hygieny, ktorá v minulosti bola minimálna a ešte aj dnes v zaostalejších obciach je nedostačujúca.

Prechod k mestskému odevu

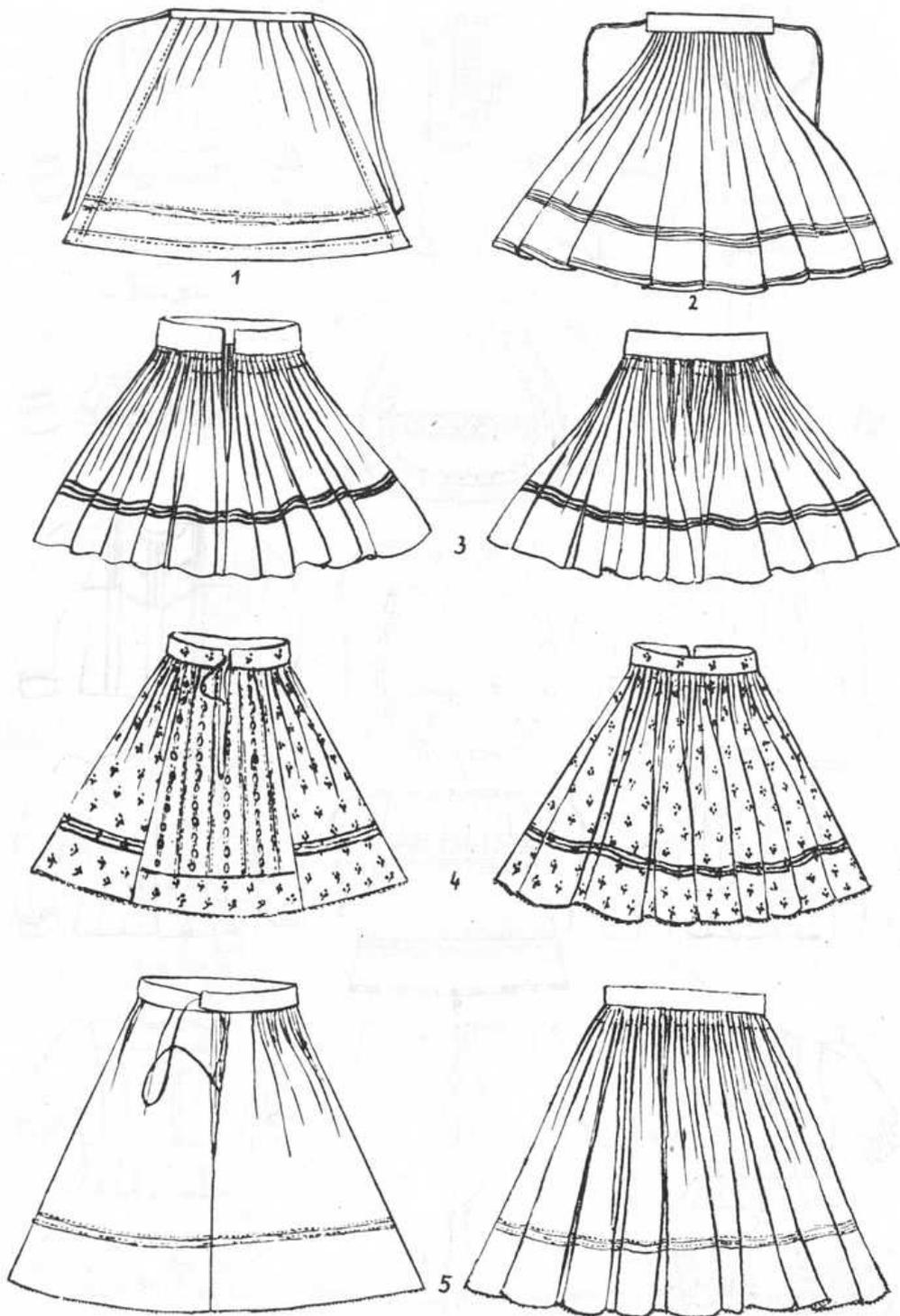
Od polovice 19. stor. začalo tradičný ľudový odev v Gemeri nahrádzať mestské oblečenie. Tento proces zasiahol obce západného a čiastočne stredného Gemera vo dvoch etapách: asi v polovici 19. stor. sa už nenosil tradičný ľudový odev v obciach Kameňany, Kraskovo, Lehota nad Rimavicou, Rybník a Teplý Vrch. Sem patrí z východného Gemera Markuška. Koncom 19. stor. a začiatkom 20. stor., resp. po prvej svetovej vojne sa prestal ľudový odev nosiť v ďalších obciach, a to v Hostišovciach, Lukovištiach, Muránskej Lehote, Klenovci, Hačave, Chyžnom a na východe v Uhornej. Vo východnej časti Gemera, kde sa tradičný odev dlhšie udržal, prechod k mestskému odevu nastal v malej miere po prvej svetovej vojne, urých-

Tab. II. Ženský odev. 1. Oplecko, začiatok 20. stor., Čierna Lehota. 2. Oplecko, Rejdová. 3. Oplecko, začiatok 19. stor., Rejdová. 4. Spodník, polovica 20. stor., Rejdová. 5. Spodník, začiatok 20. stor., Čierna Lehota. 6. Spodná sukňa, Muránska Zdychava. 7. Košela, Muránska Zdychava. 8. Košela, Čierna Lehota

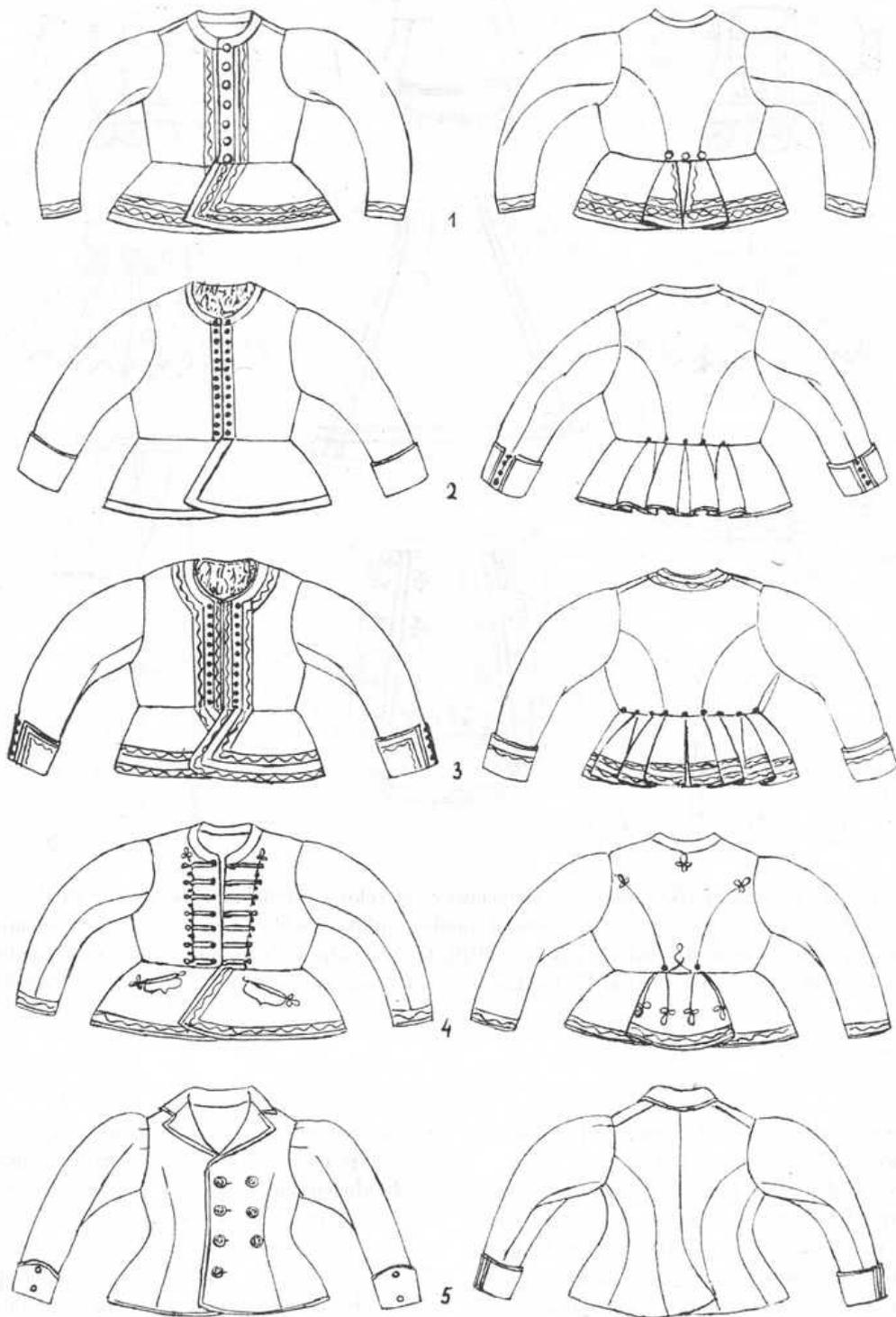
Tab. III. Ženský odev. 1. Živôtik, polovica 20. stor., Rejdová. 2. Živôtik, začiatok 20. stor., Muránska Zdychava. 3. Živôtik, polovica 20. stor., Muránska Zdychava. 4. Živôtik, polovica 20. stor., Rejdová. 5. Živôtik, polovica 20. stor., Čierna Lehota. 6. Oplecko, začiatok 20. stor., Rejdová. 7. Živôtik, Rejdová. 8. Sukňa, začiatok 20. stor., Muránska Zdychava. 9. Oplecko, Muránska Zdychava. 10. Sukňa, 1929, Muránska Zdychava. 11. Zástera, polovica 20. stor., Čierna Lehota

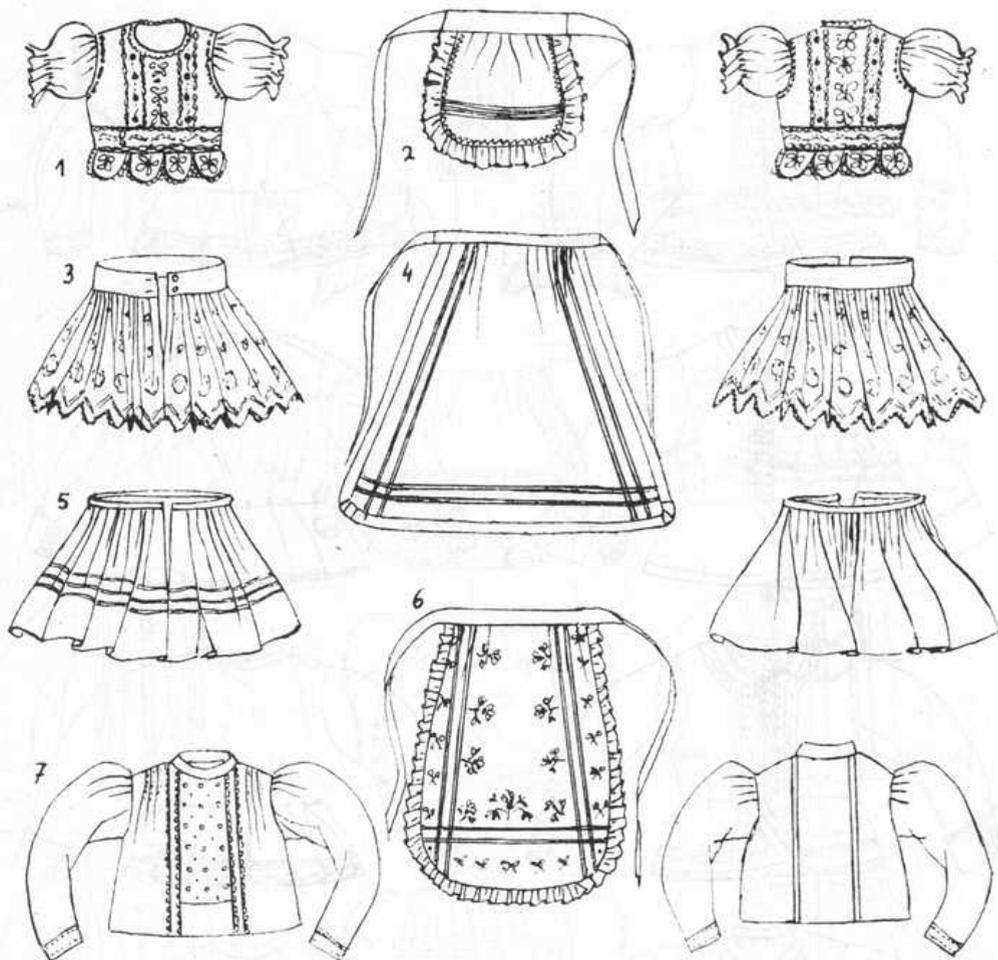
Tab. IV. Ženský odev. 1. Zástera, začiatok 20. stor., Čierna Lehota. 2. Zástera, Rejdová. 3. Sukňa, okolo r. 1945, Rejdová. 4. Sukňa, polovica 19. stor., Rejdová. 5. Sukňa, Čierna Lehota

Tab. V. Ženský a mužský odev. 1. Blúza, začiatok 20. stor., Čierna Lehota. 2. Čepiec, Rejdová. 3. Vizitka, polovica 20. stor., Rejdová. 4. Čepiec, začiatok 20. stor., Čierna Lehota. 5. Zástera, 1965, Rejdová. 6. Blúza, polovica 20. stor., Čierna Lehota. 7. Zástera, okolo r. 1936, Muránska Zdychava. 8. Vizitka, začiatok 20. stor., Čierna Lehota. 9. Vlnená zástera, Rejdová. 10. Blúza, 1965, Rejdová. 11. Čepiec, Slavošovce. 12. Mužské gate, Rejdová. 13. Čepiec, Muránska Zdychava

Tab. VI. Ženský odev. 1. Vizitka, začiatok 19. stor., Rejdová. 2. Kabát, začiatok 19. stor., Rejdová. 3. Kabát, začiatok 20. stor., Rejdová. 4. Snurovaný kabát, začiatok 20. stor., Čierna Lehota. 5. Kabát, začiatok 20. stor., Čierna Lehota

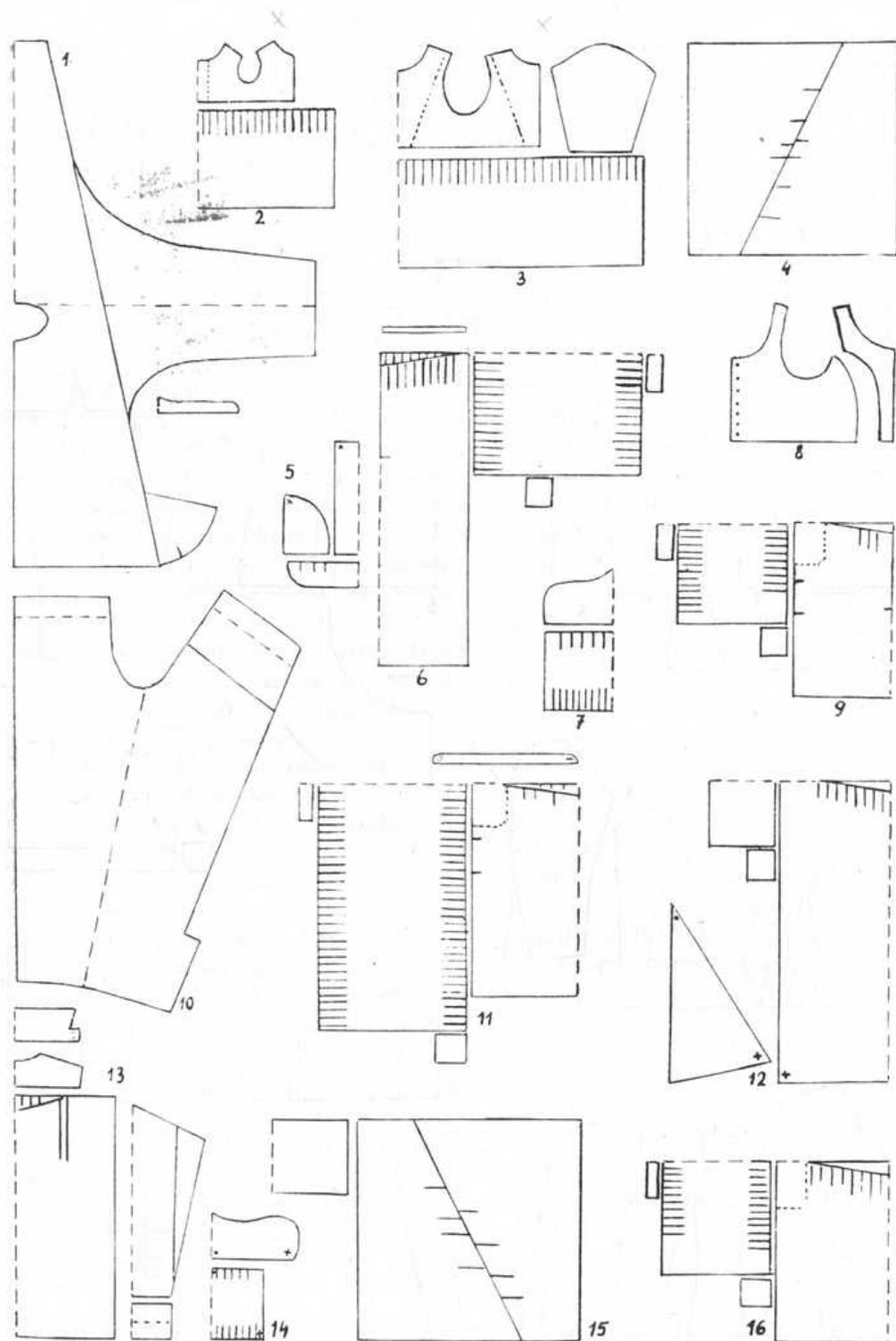
Tab. VII. Detský a ženský odev. 1. Dievčenské oplecko a živôtik, ušité spolu, Rejdová. 2. Dievčenská zástera, Rejdová. 3. Dievčenská spodná sukňa, Rejdová. — všetky tieto súčiastky sú pre 10-ročné dievča. 4. Zástera, okolo r. 1926, Čierna Lehota. 5. Dievčenská sukňa, Rejdová. 6. Zástera, Muránska Zdychava. 7. Vizitka zv. *rančoška*, okolo r. 1929, Muránska Zdychava

lil sa v povojnových rokoch a doznieva v súčasnosti.

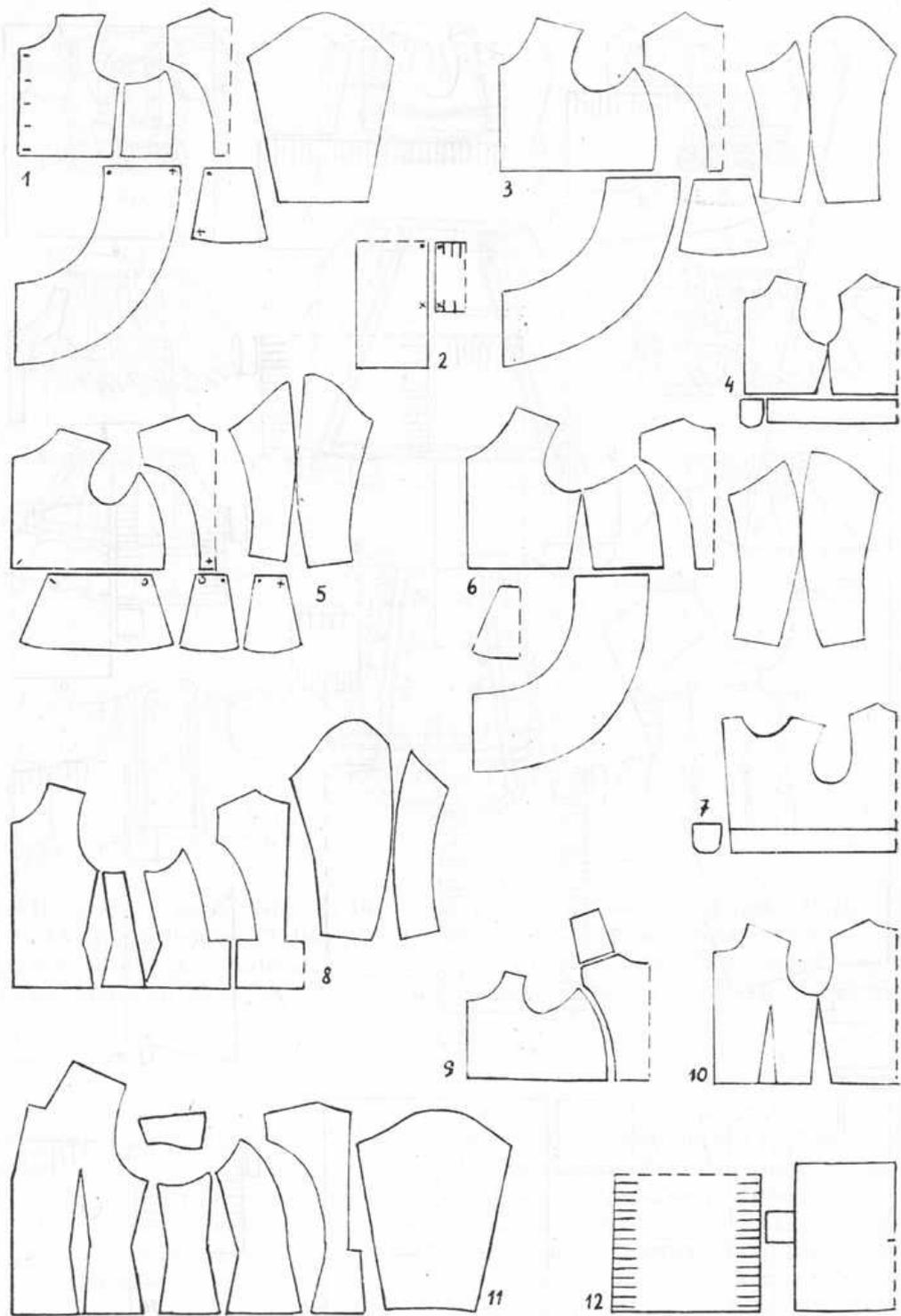
Vo všeobecnosti prvé dve etapy (t. j. polovica 19. stor. a začiatok 20. stor.) procesu prechodu od ľudového odevu k mestskému sú charakterizované konzervativizmom, ktorý bol v minulosti dominujúcou vlastnosťou dedinského obyvateľstva a ktorého výrazom bol i ľudový odev, nemeniaci sa po stáročia a ktorý iba pozvoľna priberal niektoré nové súčiastky a materiály. Bolo teda iba prirodzené, že tento nový nositeľ mestského odevu nereagoval na mnohé módné i dobové zmeny, ktoré i tak prichádzali do gemerských mestečiek oneskorene. Preto

sa tu vytvoril (podobne ako inde na Slovensku) typ odevu, ktorý bol vlastne spojením zjednodušených foriem ľudového odevu s oneskorenými dobovými prvkami mestskými (označovaný často ako polokroj) popri mnohých výlučne mestských odevných formách (*vigan* — Brdárka, Kameňany, Muránska Lehota, *šlafrok* — Hačava, Henclová, Lukovišťa, Lehota nad Rimavicou, *šati* — Chyžné, Kraskovo, Lukovišťa; tieto názvy sa dnes preniesli na bežné mestské šaty). Spomínané typy odevu niesli na sebe pečať obdobia, keď obec alebo celá oblasť zamenila tradičný ľudový odev za mestský.

Zmeny politické, hospodárske i spoločenské

Tab. A. Strihové rozkreslenie jednotlivých súčiastok. 1. Kabanica (tab. 1, 4). 2.—3. Detské šaty kabátik (tab. I, 5, 6). 4. Spodník (tab. II, 4). 5. Čepiec (tab. V, 4). 6. Ženská košefa (tab. II, 7). 7. Čepiec (tab. V, 11). 8. Živôtik (tab. III, 7). 9. Oplecko (tab. II, 2). 10. Súkenné nohavice (tab. I, 2). 11. Oplecko (tab. II, 3). 12. Ženská košefa (tab. II, 8). 13. Mužská košefa (tab. I, 1). 14. Čepiec (tab. V, 13). 15. Spodník (tab. II, 5). 16. Oplecko (tab. II, 1)

Tab. B. Strihové rozkreslenie jednotlivých súčiastok. 1. Vizitka (tab. VI, 1). 2. Čepiec (tab. V, 2). 3. Kabát (tab. VI, 2). 4. Živôtik (tab. III, 1). 5. Kabát (tab. VI, 3). 6. Snurovaný kabát (tab. VI, 4). 7. Živôtik (tab. III, 4). 8. Vizitka (tab. V, 8). 9. Živôtik (tab. III, 2). 10. Živôtik (tab. III, 3). 11. Kabát (tab. VI, 5). 12. Oplecko (tab. III, 9)

po prvej a najmä po druhej svetovej vojne a celkový civilizačný proces pôsobili i na rýchly proces zanikania ľudového odevu vo východnom Gemeri. V súčasnosti v celom Gemeri, najmä u mladých ľudí nenájdeme

tzv. polokroj, ani oneskorené mestské formy odevu, ktoré dožívajú s najstaršou generáciou, ale súčasný moderný odev, ktorého značnú časť tvorí konfekcia.

Viera Nosáľová

Zusammenfassung

Das ehemalige Gemer-Malohont-Komitat deckt sich im ganzen mit den jetzigen Bezirken Rimavská Sobota und Rožňava. Die Volkskultur und die Volkskleidung in Gemer war durch die gesamte wirtschaftlich-soziale Entwicklung dieses Gebietes beeinflusst. Die Bergwerke, die entwickelte Eisenindustrie (neben dem Hirtenwesen und der Landwirtschaft) beeinflussten schon in der Vergangenheit die Entfaltung der in den zahlreichen Städtchen und Städten konzentrierten Handwerke. Der rege und ständige Umgang des Dorfes mit der Stadt verursachte, dass die traditionelle Volkskleidung allmählich die Elemente der städtischen, zeitgemässen Kleidung anzunehmen begann, und zwar in einigen Gebieten des Gemers (der südliche Gemer, die Umgebung von Rimavská Sobota) schon Mitte des 19. Jahrhunderts. Im östlichen Gemer (das obere Slaná — Flussgebiet mit dem typischsten Dorfe Rejdová) hat sich die traditionelle Volkskleidung in ihrer ganzen Fülle bis in die neuliche Gegenwart mit vielen interessanten, für dieses Gebiet typischen Einzelheiten (z. B. die Aufmachung der Frauenfrisuren, die Kopfhäuben, Textilien, wollenen Schürzen, die Pelze) erhalten. Trotzdem war das Interesse der Volkskundler für die materielle Kultur dieses Gebietes sehr bescheiden. Die Grundquellen über die Volkskleidung in Gemer vom Ende des 18. Jahrhunderts bietet uns das Werk von L. Bartholomaeides, und aus der Mitte des 19. Jahrhunderts wiederum die Arbeit von J. Hunfalvy. Diese Quellen zählen einige typische Bestandteile der Volkskleidung in Gemer auf, beschreiben sie, und bewahren ihre Benennungen in der slowakischen Sprache. Aus den angeführten Quellen kann angenommen werden, dass die traditionelle Volkskleidung noch in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts auf dem ganzen Gebiet von

Gemer erhalten war. Durch die Konfrontation der angeführten Quellen mit dem durch die Forschung im Gebiet gesammelten Material aus den letzten 60—70 Jahren kann die Entwicklung der einzelnen Kleidungsstücke, sowie der Übergang von der traditionellen Volkskleidung zur halbstädtischen bis städtischen Kleidung rekonstruiert werden.

Wie uns das Material zeigt, bildete sich die Volkskleidung in Gemer ihren typischen Charakter und sondert sich von den benachbarten Gebieten (im Westen das Detva-Gebiet, im Süden das ungarische Ethnikum, im Osten das Zipser-Gebiet und im Norden das Gebiet des oberen Gran) durch ihre Form, durch die Verzierung, oft auch durch die Funktion und besonders durch die Terminologie ab. Die Männerkleidung von Gemer besteht aus Leinenhemd (*košeľa*), Leinenhosen (*gate*), Leinenschürze (*šurc*) und aus ärmellosem Pelzröckchen. Ausserdem bestand die Männerkleidung aus interessanten, aus weissem wollenem, im Haus oder von den örtlichen Weber erzeugtem Tuch (*postav*) genähten Kleidungsstücken: die Hosen (*chološ-ňe*), $\frac{3}{4}$ -Rock (*kabaňica*, Abb. 6), langer Rock mit Kragen (*surovica*, Abb. 7—8), und schliesslich ein Pelz von Pelerineschnitt (*bunda*). Auf den Füssen trugen die Männer in der Vergangenheit lederne Bundschuhe (*krpce*, Abb. 5). Als Kopfbedeckung trugen sie Pelzmützen (*baranica*) oder breite Hüte.

Die Frauenkleidung bestand aus Unterhemd (*spodnik*) und Oberhemdchen (*oplecko*), die aus in Heimarbeit gewebten Leinen genäht wurden. Aus weissem oder gefärbtem Leinen war auch eine ältere Form von Kittel (*kamža*) gefertigt. Das Unterhemd und Oberhemdchen haben sich im östlichen Gemer bis in die heutige Zeit erhalten; auf dem übrigen Gebiet wurden sie schon Mitte des 19. Jahrhunderts durch ein einziges

Kleidungsstück, das Hemd (*košela*, Tafel II, 7, 8) ersetzt. Weiteres Kleidungsstück der Frauen war das Pelzröckchen (*kožúšok*) aus Schafpelz, das Leibchen (*lajblík, kamizol*), das aus verschiedenen Fabriksgeweben gefertigt war, und mehrere Schürzensorten aus Leinen (*rúbok, šurc, fertucha*), oder aus Wolle (*volňanka*). Ein interessanter Bestandteil der Frauenkleidung ist die Haargestaltung und Kopfbedeckung. In Gemer unterscheiden sich die Mädchen von den Frauen durch den charakteristischen Haarkranz (*veňec*) mit den seitlichen Zöpfchen (*pletki*, Abb. 2). Bei den Frauen ist aus Zöpfen oder nur aus gewickelten Haaren gestaltete Frisur und die Kopfhaut charakteristisch. In Gemer kommen drei Frisurarten vor: 1. die sog. *kika* mit Körbchen (Abb. 17), 2. der sog. *chochel*, Knoten, aus einem oder zweien Zöpfen um einen Haarkam oder eine Haarnadel gewickelt (Abb. 20), 3. die Frisur, genannt *konf*, Knoten, gestaltet aus einem oder zweien Zöpfen, die von einer Haarnadel gehalten werden. Die Frisur, gen. *kika*, kommt im östlichen Gemer in Verbindung mit der charakteristischen Haube vor, die mit einem geklöppelten Stirnband versehen ist. Die Spitzen klöppelten die örtlichen Frauen (Abb. 18, 19). Ausserdem kommen im Gebiet von Gemer noch weitere zwei Arten von Hauben vor, die jedoch mit der Kopfhaut nicht in Verbindung stehen (Abb. 21, 22), und mehr oder weniger von der Stadt beeinflusst sind. Neuere Kleidungsstücke der Frauen, die von der Stadtkleidung übernommen wurden, sind verschiedene Arten von Röckchen und Blusen (Abb. 11). Als Fussbekleidung trugen die Frauen Filz- und Lederstiefel. Die Filzstiefel bewahrten sich bis in die Gegenwart. Eine besondere Gruppe der althergebrachten Kleidbestandteile bilden glatte Textilientücher, auf die sich, besonders in der Vergangenheit, die Verzierung konzentrierte, die bei verschiedenen Bräuchen benötigt wurden, als Schutz gegen den Regen dienten, in der Gegenwart vor allem als Wohntextilien verwendet werden.

Abbildungen: Abb. 1. Ausschnitt aus der Landkarte des Gemer-Komitats. Stich von L. Bartholomaeides aus dem Werk *Incliti superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia*, Levoča 1806—1809. Abb. 2. Mädchen und Frauen aus Rejdová im gleichzeitigen

Festkleid. — Abb. 3. Mädchen und Bursche aus Rejdová im gleichzeitigen Festkleid. — Abb. 4. Stickereidetail aus Männerhosen, Rejdová. — Abb. 5. Männerfestkleid aus Rejdová, Anfang des 20. Jahrhunderts. — Abb. 6. Männerfestkleid aus Rejdová (*chološne* und *kabanica*), Anfang des 20. Jh. — Abb. 7—8. Langer Filzrock (*surovica*), Rožňavské Bystré, Anfang des 20. Jh. — Abb. 9. Festkleid junger Frauen aus Rejdová, erste Hälfte des 20. Jh. — Abb. 10. Winterfestkleid, Rejdová, erste Hälfte des 20. Jh. — Abb. 11. Gleichzeitiges Frauenkleid aus Muránska Zdychava. — Abb. 12. Gleichzeitiges Festkleid älterer Frauen, Muránska Zdychava. — Abb. 13. Mädchen im gleichzeitigen Kleide, Rejdová. — Abb. 14, 15. Mädchenfrisur, gen. *na bugle*, Vlachovo. — Abb. 16. Festlicher Mädchenkopfputz (*veniec, pletki*), Rejdová. — Abb. 17. Frauenfrisur (*kika, košik*), Vlachovo. — Abb. 18, 19. Detail geklöppelten Haube, Rejdová. — Abb. 20. Frauenfrisur, gen. *chochel*, Muránska Zdychava. — Abb. 21. Haube aus dem Dorfe Lukovištia. — Abb. 22. Hochzeitshaube, Slavošovce.

Tafel I. Männer — und Kinderkleid: 1. Männerhemd, Rejdová. 2. Filzhose, Muránska Zdychava. 3. Männerschürze, Rejdová. 4. $\frac{3}{4}$ -Tuchrock, Rejdová. 5—6. Kinderkleid, Muránska Zdychava.

Tafel II. Frauenkleid: 1. Oberhemdchen, Čierna Lehota. 2—3. Oberhemdchen, Rejdová. 4. Unterhemd, Rejdová. 5. Unterhemd, Čierna Lehota. 6. Unterrock, Muránska Zdychava. 7. Frauenhemd, Muránska Zdychava. 8. Frauenhemd, Čierna Lehota.

Tafel III. Frauenkleid: 1. Leibchen, Rejdová. 2—3. Leibchen, Muránska Zdychava. 4. Leibchen, Rejdová. 5. Leibchen, Čierna Lehota. 6. Oberhemdchen, Rejdová. 7. Leibchen, Rejdová. 8. Frauenrock, Muránska Zdychava. 9. Oberhemdchen, Muránska Zdychava. 10. Frauenrock, Muránska Zdychava. 11. Schürze, Čierna Lehota.

Tafel IV. Frauenkleid: 1. Schürze, Čierna Lehota. 2. Schürze, Rejdová. 3—4. Frauenröcke, Rejdová. 5. Frauenrock, Čierna Lehota.

Tafel V. Frauen- und Männerkleid: 1. Bluse, Čierna Lehota. 2. Haube, Rejdová. 3. Oberröckchen, Rejdová. 4. Haube, Čierna Lehota. 5. Schürze, Rejdová. 6. Bluse, Čierna Lehota. 7. Schürze, Muránska Zdychava. 8.

Oberröckchen, Čierna Lehota. 9. Wollene Schürze, Rejdová. 10. Bluse, Rejdová. 11. Haube, Slavošovce. 12. Männerleinenhose. 13. Haube, Muránska Zdychava.

Tafel VI. Frauenkleid: 1. Röckchen, gen. *vizitka*, Rejdová. 2—3. Frauenrock, Rejdová. 4. Geschnürter Rock, Čierna Lehota. 5. Frauenrock, Čierna Lehota.

Tafel VII. Kinder- und Frauenkleid: 1. Mädchenoberhemdchen und Leibchen, Rej-

dová. 2. Mädchenschürze, Rejdová. 3. Mädchenunterrock, Rejdová. 4. Schürze, Čierna Lehota. 5. Mädchenröckchen, Rejdová. 6. Schürze, Muránska Zdychava. 7. Röckchen, gen. *vizitka*, Muránska Zdychava.

Tafel A: Schnittzeichnung einzelner Kleiderstücke.

Tafel B: Schnittzeichnung einzelner Kleiderstücke.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук

Год издания XV, 1967, № 1

Издается четыре раза в год

Издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы д-р Божена Филова и Вера Носальова

Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang XV, 1967, Nr. 2. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure Dr. Božena Filová und Viera Nosáľová

Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences

Volume XV, 1967, No 2.

Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors Dr. Božena Filová and Viera Nosáľová

Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

revue de l'Académie slovaque des sciences

Anné XV, 1967, No. 2. Paraît quatre fois par an

Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: dr. Božena Filová et Viera Nosáľová

Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied

Ročník XV, 1967, číslo 2. — Vychádza štyri razy do roka

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka dr. Božena Filová

Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová

Redakčná rada: prof. dr. Rudolf Bednárik, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emília Horváthová,

dr. Soňa Kovačevičová, dr. Jaroslav Kramařík, dr. Michal Markuš, dr. Ján Mjartan, prom.

hist. Štefan Mruškovič, doc. dr. Ján Podolák

Redaktorka časopisu Klára Vloššáková

Technická redaktorka Ladislava Haplová

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—

Výmer PIO 2385/49-III/2. — V-06*71151

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967